

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ

## **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**

ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ  
**“ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ”**

ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ УСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Чернігів  
2008

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**  
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

**“ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ”**

ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ УСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Рекомендовано до друку Вченою  
радою Чернігівського державного  
інституту економіки і управління  
(Протокол № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_ 2008 р.)

Чернігів  
2008

Методичні вказівки щодо вивчення дисципліни "Державне регулювання економіки" для студентів всіх спеціальностей заочної форми навчання / Укладач В.Ф.Савченко. – Чернігів. ЧДІЕУ, 2008. – с.

Укладач: д.е.н., професор В.Ф.Савченко  
рецензенти: д.е.н., професор В.Ф.Беседін  
к.е.н., доцент Ю.В.Кирилюк  
д.е.н., професор В.М.Левківський  
коректор: к.і.н, доцент О.В.Гринь

## ЗМІСТ

|      |   |    |
|------|---|----|
| 1.   | Мета і головні завдання курсу . . . . .   | 4  |
| 2.   | Робоча програма курсу. . . . .  | 5  |
| 3.   | Вивчення тем курсу . . . . .  | 7  |
| 3.1. | Об'єктивна необхідність і теоретичні основи державного регулювання економіки. . . . . | 7  |
| 3.2. | Фінансовий механізм державного регулювання економіки. . .                             | 12 |
| 3.3. | Грошово-кредитний механізм регулювання економіки . . . . .                            | 18 |
| 3.4. | Програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки . . . . .    | 23 |
| 3.5. | Соціальна політика держави . . . . .  | 30 |
| 3.6. | Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності . . .                            | 37 |
| 4.   | Глосарій . . . . .  | 42 |
|      | Список основних використаних джерел . . . . .   | 53 |

## 1. МЕТА І ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ КУРСУ.

**Мета дисципліни** – розкриття методології, методики та організаційних основ державного регулювання економіки.

**Головні завдання дисципліни** полягають у тому, щоб розкрити:

- сутність, мету й завдання державного регулювання економіки;
- теоретичні основи формування та реалізації стратегії соціально-економічної політики держави;
- методологічні основи та засоби впливу держави на економічний і соціальний розвиток та соціально-економічні процеси;
- сутність, функції, методологію та методику соціально-економічного прогнозування, державного програмування і макроекономічного планування;
- особливості державного регулювання різних сфер господарської та соціальної діяльності;
- світовий досвід державного регулювання економіки.

**Державне регулювання економіки (ДРЕ)** – це вплив держави на соціально-економічний розвиток країни.

Державне регулювання економіки можна розглядати у трьох аспектах, рис. 1.1.



**Рис.1.1. Державне регулювання економіки**

**ДРЕ як наука** – це синтез знань про суть, методологію і засоби впливу держави на соціально-економічні процеси, що відбуваються в країні. ДРЕ – це наука про ефективне використання різноманітних форм, методів та інструментів, що є у розпорядженні держави, задля реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства.

**ДРЕ як управлінська діяльність** – це заходи держави щодо управління розвитком національної економіки. Управління економікою – це свідомий вплив держави на об’єкти і процеси з метою надання певної спрямованості господарській діяльності, узгодження дій суб’єктів національної економіки і досягнення бажаних результатів.

**ДРЕ як навчальна дисципліна** – це навчальний курс, у процесі якого

студенти мають набути знання про суть, цілі, форми і методи впливу держави на розвиток економіки в цілому, управління окремими її сферами та секторами.

## **2. РОБОЧА ПРОГРАМА КУРСУ**

### **Тема 1. Об'єктивна необхідність і теоретичні основи державного регулювання економіки**

1.1. Об'єктивна необхідність державного регулювання економіки. Критерії класифікації заходів державного регулювання. Принципові положення формування економічної політики.

1.2. Суб'єкти і об'єкти державного регулювання економіки. Держава як суб'єкт державного регулювання економіки. Недержавні суб'єкти державного регулювання економіки. Об'єкти державного регулювання економіки. Класифікація об'єктів ДРЕ.

1.3. Соціально-економічні цілі державного регулювання економіки. Основна, найвища ціль розвитку економіки. Група головних цілей (функції держави). Практично орієнтовані цілі (макроекономічні цілі).

1.4. Взаємозв'язок окремих цілей державного регулювання економіки. Узгоджені (сумісні, гармонійні) цілі. Автономні цілі. Суперечливі (конфліктні, несумісні) цілі. Взаємовиключаючі цілі. Побічні наслідки досягнення цілей ДРЕ. Принципи постановки цілей ДРЕ.

1.5. Система інструментів регулювання економіки. Адміністративні методи. Межі державного втручання в економіку. Економічні методи. Інституційні методи.

### **Тема 2. Фінансовий механізм державного регулювання економіки**

2.1. Суть і форми фінансової політики. Дискреційна (регульована) фінансова політика. Стимулююча фінансова політика. Інструменти фінансової політики.

2.2. Політика державних видатків. Класифікація державних видатків. Трансформаційні видатки. Трансфертні видатки. Механізм використання політики видатків (стримуючої дії, стимулюючої дії).

2.3. Політика державних доходів і її макроекономічні завдання. Форми одержання доходів. Податки і податкова політика. Механізм антициклічної дії податків.

2.4. Бюджетна політика. Основні показники державного бюджету. Структура видатків бюджету. Види господарських видатків (державний кредит, державні субсидії, державні гарантії). Механізм дії бюджетної політики.

2.5. Вплив на приватні капіталовкладення. Заходи впливу на інвестиційну активність підприємців (прискорена амортизація основного

капіталу, реалізація прихованих резервів, пільгові відрахування в соціальні фонди підприємств, податкові пільги при використанні лізингу, стимулювання самофінансування). Економічні наслідки впливу на приватні капіталовкладення. Переваги і недоліки фінансової політики.

### **Тема 3. Грошово-кредитний механізм регулювання економіки**

3.1. Грошово-кредитна політика і її цілі. Суб'єкт грошово-кредитної політики. Цілі грошово-кредитної політики. Забезпечення грошового обігу. Регулювання грошової маси (політика регулювання процентних ставок; політика забезпечення ліквідності).

3.2. Інструменти грошово-кредитної політики. Непрямі інструменти грошово-кредитної політики. Прямі інструменти грошово-кредитної політики. Облікова політика. Операції на відкритому ринку. Політика мінімальних резервів. Добровільні угоди. Кількісні обмеження кредиту.

3.3. Проблеми практичної реалізації грошово-кредитної політики. Переваги грошово-кредитної політики. Недоліки грошово-кредитної політики.

3.4. Специфіка взаємодії фінансової і грошово-кредитної політики. Кейнсіанська економічна політика. Монетаризм.

### **Тема 4. Програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки**

4.1. Необхідність і сутність програмування і прогнозування в системі ДРЕ. Основні завдання державного програмування. Об'єкти економічного програмування. Суб'єкти економічного програмування.

4.2. Види макроекономічних програм. Звичайні і надзвичайні програми. Активні і пасивні програми. Короткострокові, середньострокові і довгострокові програми.

4.3. Основні елементи макроекономічних програм (цілі, строки, визначення стратегії, інструменти економічної політики, послідовність, контроль).

4.4. Централізовано-директивне планування. Досягнення централізовано-директивного планування в СРСР. Недоліки централізовано-директивного планування.

4.5. Індикативне планування. Підходи до визначення поняття індикативного планування. Форми індикативного планування (кон'юнктурна, структурна, стратегічна).

4.6. Економічне прогнозування. Функції економічного прогнозування. Види прогнозів. Основні методичні підходи до складання економічних прогнозів.

### **Тема 5. Соціальна політика держави**

5.1. Ринкова економіка і соціальна справедливість.

5.2. Доходи в суспільстві і показники соціальної забезпеченості. Класифікація доходів. Структура індивідуальних доходів. Показники соціальної забезпеченості (рівень життя, «споживчий кошик», «якість життя»).

5.3. Соціальна диференціація і її вимірювання. Основні причини нерівності доходів. Показники ступеня диференціації в доходах (крива Лоренца, коефіцієнт Джіні, децильний коефіцієнт).

5.4. Політика вирівнювання доходів і її форми. Соціальне страхування. Соціальний захист працюючих. Політика в сфері заробітної плати. Соціальні заходи на ринку праці. Житлова політика.

## **Тема 6. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності**

6.1. Зовнішньоекономічна політика і її цілі. Основні форми зовнішньоекономічних відносин. Основні типи зовнішньоекономічної політики (фрітредерство, протекціонізм).

6.2. Інструменти зовнішньоекономічної політики. Заходи в сфері цін. Кількісний контроль. Валютні обмеження. Політика обмінного курсу.

6.3. Міжнародні організації і угоди. Міжнародний валютний фонд. Європейський Союз. Група світового банку.

## **3. ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ**

### **3.1. Об'єктивна необхідність і теоретичні основи державного регулювання економіки**

**3.1.1. Об'єктивна необхідність державного регулювання економіки. Критерії класифікації заходів державного регулювання. Принципові положення формування економічної політики.**

Державне регулювання економіки необхідне в силу наступних причин:

1. Розвиток фундаментальної науки та інформації потребують державного регулювання.

2. Ускладнення відносин власності (необхідна єдина нормативна база).

3. Необхідність регулювання світогосподарських зв'язків (зовнішньої торгівлі, валютних відносин).

4. Необхідність проведення єдиної соціально-економічної політики (єдина інформаційна система, програмування, прогнозування).

5. Неспроможність ринкового механізму вирішити проблему монополізму в економіці.

6. Посилення усупільнення виробництва (координація процесів

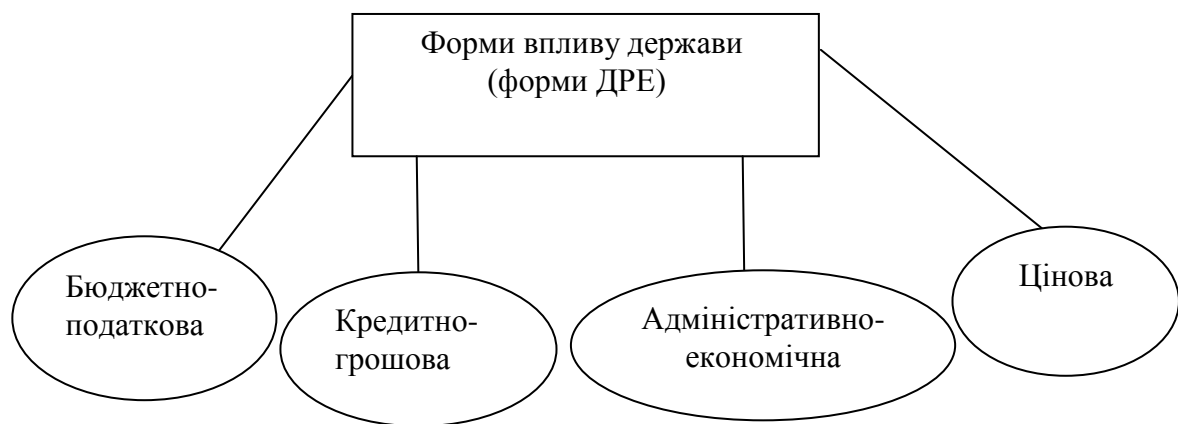


спеціалізації і кооперації).

7. Якісні зміни робочої сили (потреба в загальнодержавному масштабі використовувати кошти на розвиток освіти, охорони здоров'я, перекваліфікації).

8. Неспроможність рівномірного розвитку регіонів.

Форми державного регулювання економіки – це загальні напрямки регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в країні (рис.3.1).



**Рис. 3.1. Форми державного регулювання економіки**

Критерії класифікації заходів державного регулювання.

За масштабами регулювання:

- заходи, які впливають на загальноекономічні процеси;
- заходи, направлені на регулювання конкретних сфер господарства.

За призначенням:

- практичний аспект (сукупність конкретних заходів щодо реалізації державного регулювання);
- науковий (теоретичний) аспект (систематичне наукове дослідження мотивів, дій, заходів, націлених на найбільш ефективний розвиток національної економіки; розробка моделей і прогнозів; формування економічного мислення).

Інституційний і галузевий критерії класифікації: аграрний, промисловий, транспортний, соціальний, зовнішньоекономічний напрямки.

Принципові положення формування економічної політики:

- економічна політика є вирішальним засобом підтримки політичного курсу країни;
- ефект економічної політики вищий, коли вона враховує реалії даної країни – політичну розстановку сил, виробничо-технічний потенціал, стан

соціальної структури, інституційний порядок загальнодержавного і місцевого управління.

### **3.1.2. Суб'єкти і об'єкти державного регулювання економіки. Держава як суб'єкт державного регулювання економіки. Недержавні суб'єкти державного регулювання економіки. Об'єкти державного регулювання економіки. Класифікація об'єктів ДРЕ.**

Суб'єкти державного регулювання економіки:

- держава (включаючи регіональні та місцеві інституційні утворення) – наділена економічною і політичною владою;
- недержавні суб'єкти (недержавні спілки, союзи, об'єднання) – спираються лише на свій економічний потенціал.

Об'єкти ДРЕ – це умови, процеси, відносини, елементи і сектори народного господарства, функціонування яких ринковий механізм забезпечує незадовільно або не забезпечує взагалі.

Класифікація об'єктів ДРЕ за рівнем задач, які вони вирішують: наднаціональні і світогосподарські відносини, зовнішньоекономічні зв'язки, глобальні процеси, загальногосподарські процеси та відносини, сектори економіки, регіони, галузі, підприємства (фірми).

### **3.1.3. Соціально-економічні цілі державного регулювання економіки. Основна, найвища ціль розвитку економіки. Група головних цілей (функції держави). Практично орієнтовані (макроекономічні) цілі.**

Основна, найвища ціль розвитку економіки – досягнення максимального добробуту всього суспільства.

Група головних цілей (функції держави): вільний розвиток суспільства, правовий порядок, зовнішня і внутрішня безпека.

Практично орієнтовані (макроекономічні) цілі: економічне зростання (приріст валового національного продукту, повна зайнятість, стабільний рівень цін, зовнішньоекономічна рівновага).

### **3.1.4. Взаємозв'язок окремих цілей державного регулювання економіки. Узгоджені (сумісні, гармонійні) цілі. Автономні цілі. Суперечливі (конфліктні, несумісні) цілі. Взаємовиключаючі цілі. Побічні наслідки досягнення цілей ДРЕ. Принципи постановки цілей ДРЕ.**

Окремі цілі ДРЕ можуть бути:

- узгоджені (сумісні, гармонійні). Досягнення поставленої цілі одночасно сприяє реалізації іншої цілі;
- автономні. Цілі незалежні одна від одної;
- суперечливі (конфліктні, несумісні). Досягнення однієї цілі може

відбутися тільки при відокремленні від однієї або декількох інших цілей;

- взаємовиключаючі. Не допускають компромісів між собою взагалі.

Досягнення цілі ДРЕ може викликати побічні наслідки: позитивні, негативні.

Принципи постановки цілей державного регулювання економіки: відповідність конкретної цілі суті існуючому суспільно-економічному ладу; практична необхідність виконання цілі і її наукова обґрунтованість; виправданість постановки цілі (не наносить шкоди іншим цілям); якщо досягнення цілі призводить до збитків інших об'єктів, ці збитки повинні бути повністю відшкодовані; кожна ціль може бути поставлена і досягнута лише у взаємодії з усіма іншими цілями відповідно до місця в системі пріоритетів цілей; поставлені цілі повинні знаходитися у рамках можливого; для досягнення цілі або цілей ДРЕ повинно бути достатньо фінансових, організаційних засобів і кадрів; поставлені цілі мають бути ясними, зрозумілими і бажаними широким верствам населення, союзам за економічними інтересами.

### **3.1.5. Система інструментів регулювання економіки. Адміністративні методи. Межі державного втручання в економіку. Економічні методи. Інституційні методи.**

Класифікація інструментів державного регулювання економіки.

По методах впливу: методи прямого впливу, методи опосередкованого впливу.

По організаційно-інституційному критерію: адміністративні методи; економічні методи; інституційні.

Адміністративні методи базуються на силі державної влади і не пов'язані з матеріальною мотивацією. Вони поділяються на 3 групи: заборона (наприклад, заборона будівництва нових промислових підприємств); дозвіл (наприклад, дозвіл на використання військового майна); примус (наприклад, зобов'язують використовувати очисні споруди).

До економічних інструментів відносяться заходи державного впливу, за допомогою яких створюються відповідні умови, що направляють розвиток ринкових процесів у необхідне державі русло. Мова йде, перш за все, про методи впливу на: сукупний попит і сукупну пропозицію, ступінь централізації капіталу, соціальні та структурні аспекти економіки. Вони включають в себе: фінансову (фіскальну, бюджетну) політику, грошово-кредитну (монетарну) політику, програмування і прогнозування.

Інституційні методи. Форми прояву інституціоналізму: формування виконавчих структур державної влади, безпосереднє завдання яких – реалізація цілей уряду; створення і збереження об'єктів державної власності, тобто державного сектора; підготовка економічних програм і економічних прогнозів та інше.

### **Завдання для самостійної роботи**

1. Що таке державне регулювання економіки, макроекономічне регулювання?
2. Чим обумовлена необхідність ДРЕ?
3. У чому полягає заслуга Дж.М.Кейнса?
4. Які головні функції ДРЕ?
5. Які основні цілі ДРЕ?
6. Що є об'єктами ДРЕ?
7. Хто виступає суб'єктами ДРЕ?
8. Загальні принципи державного регулювання економіки.
9. У чому полягає логіка державного регулювання економіки?
10. Які основні форми ДРЕ? Дайте класифікацію методів ДРЕ.
11. У чому полягає суть економічних і адміністративних методів ДРЕ?
12. Що є інструментом прямих методів ДРЕ?
13. Що є інструментом непрямих (опосередкованих) методів ДРЕ?
14. Перерахуйте недоліки, протиріччя ринкової економіки і сфери, в яких ДРЕ необхідне перш за все.
15. Чому адміністративні методи використовуються в ринковій економіці?
16. Чому напрямки та інтенсивність ДРЕ в різних країнах і на різних історичних етапах різні?
17. Конкретні цілі державного регулювання в умовах переходу України до ринкових відносин.
18. У чому полягає специфіка сучасної системи державного регулювання економіки України?
19. Головна мета державного регулювання економічних процесів в Україні.

### Рекомендована література

1. Албегова И.М., Немцов Р.Г., Холопов А.В. Государственная экономическая политика. – М.: Дело и сервис, 1998. – 293 с.
2. Богиня Д.П. Макроекономічні аспекти антикризового регулювання економіки України. Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – К.: КНЕУ, 2000. – Вип. 2-3. – С. 60-71.
3. Булн І.В., Гуменюк П.Д., Березюк Р.М., Вергелес Т.І. та ін. Економічна політика. – Тернопіль: ТАНГ, 1997. – 160 с.
4. Вітковський М.П. Посилення ролі держави при переході до ринку // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 132-135.
5. Галиця І. Державне регулювання в умовах ринкових відносин // Економіка України. – 2002. – № 6. – С. 52-58.
6. Гуревич М.М. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики. – Харьков: Основа, 1993. – 271 с.
7. Диба М., Ягодка А., Дзюбенко Л. Теоретико-методологічні основи господарського регулювання в сучасній економічній системі // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 42-47.
8. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 2 вид., перероб і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.

9. Зайдель Х., Теммен Р. Основы учения об экономике. – М.: «Дело ЛТД». – 1994. – 458 с.
10. Евенко Я.И. Государство и управление в США. – М.: Мысль, 1995. – 103 с.
11. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки. – Чернігів, ЧДІЕУ, 2000. – 144 с.
12. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – С. 141- 239.
13. Лукінов І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 8-11.
14. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – К., 1993. – 785 с.
15. Мамутов В. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 59–66.
16. Михасюк І., Мельник А., Купка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – К.:Атіка – Ельга, 2000. – 591 с.
17. Мочерний С.В., Єрохін С.А., Каніщенко Л.О., Синишин І.М., Устенко О.А. Основы економічної теорії. – К.: Академія, 1997. – 462 с.
18. Основы економічної теорії / Під ред. Климка Г.Н., Нестеренка В.П. – К.: Вища школа – Знання, 1997. – 742 с.
19. Полейко Т.И., Мельник Л.Е., Макаренко П.Н. Рынок и государство: поиск оптимума. – К.: Наукова думка, 1998. – С.46-101.
20. Родіонова І. Макроекономіка та економічна політика . – К.: Токсон, 1996. – 237 с.
21. Савченко В. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку. Кн. І. Держава. – К.: Знання, 1999. – 306 с.
22. Стігліц Д. Економіка державного сектора. – К.:Основи, 1998 – 378 с.
23. Ходов Л.Г. Основы государственной экономической политики. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 396 с.
24. Чистов С.М. Державне регулювання економіки. – К.: КНЕУ, 2002. – 208 с.

## **3.2. Фінансовий механізм державного регулювання економіки**

### **3.2.1. Суть і форми фінансової політики. Дискреційна (регульована) фінансова політика. Стимулююча фінансова політика. Стримуюча фінансова політика. Недискреційна (автоматична) фінансова політика. Інструменти фінансової політики.**

Фінансова політика – це сукупність заходів, здійснюваних шляхом маніпулювання державним бюджетом, урядовими видатками і доходами для досягнення повної зайнятості, зростання виробництва і зниження інфляції.

Форми фінансової політики:  
дискреційна політика (регульована); стимулююча фінансова політика;

стримуюча фінансова політика.

Під дискреційною політикою розуміють свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою зміни реального об'єму національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією та прискорення економічного зростання.

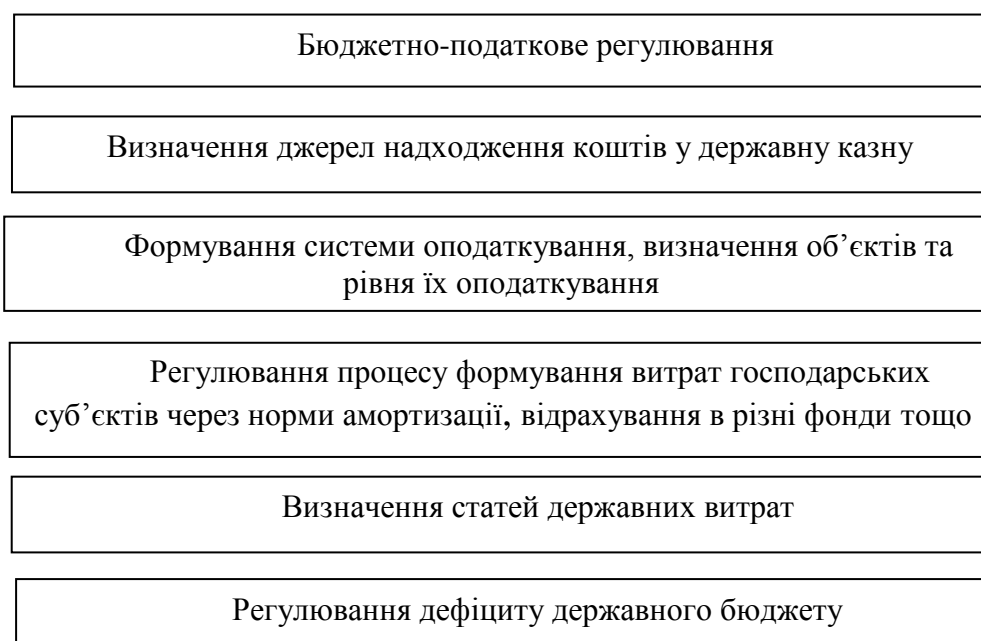
У період економічного спаду використовується стимулююча фінансова політика. Вона включає в себе збільшення державних видатків або зменшення податків чи поєднання 1 і 2.

У період економічного зростання використовується стримуюча фінансова політика. Вона включає в себе зменшення державних видатків або збільшення податків чи поєднання 1 і 2.

Наприклад, в період піднесення додаткові податки можуть зменшити попит в приватному секторі, а в період спаду податковий тягар може бути полегшеним за допомогою податкових пільг.

Інструменти фінансової політики: політика видатків, політика доходів, бюджетна політика, вплив на приватні капіталовкладення.

Бюджетно-податкове регулювання пов'язане з функціонуванням державних фінансів, формуванням державного бюджету та державними витратами і спрямоване на реалізацію цілей соціально-економічного розвитку країни (рис. 4.2).



**Рис. 4.2. Бюджетно-податкове регулювання**

**3.2.2. Політика державних видатків. Класифікація державних видатків. Трансформаційні видатки. Трансфертні видатки. Механізм використання політики видатків (стримуючої дії, стимулюючої дії).**

В економічній теорії під державними видатками розуміють витрати держави на придбання матеріальних благ і послуг, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб. Класифікація державних видатків: трансформаційні (потокам державних засобів протистоїть послуга у вигляді товару або праці, внаслідок чого державні фінансові засоби трансформуються в інші блага. Наприклад, державні інвестиції, державне споживання товарів і послуг, виплата із бюджету зарплати); трансфертні (не передбачають зустрічних послуг і виступають лише як пряма передача засобів).

Держава варіює свої видатки, щоб збалансувати обумовлені кон'юнктурою коливання попиту зі сторони домашніх господарств, підприємств і зовнішнього ринку. У період швидкого зростання ділової активності держава стримує надмірно високий в порівнянні з пропозицією сукупний попит на ринку, використовуючи скорочення своїх видатків і тимчасове обмеження доходів (ліквідація інфляційного розриву). В період спаду держава компенсує відносно низький сукупний попит за допомогою своїх видатків (вирівнювання дефляційного розриву).

Стримуючі дії: відстрочка державних видатків (наприклад, на будівництво); призупинка надходження доходів до бюджету шляхом створення компенсаційного резервного фонду кон'юнктури.

Стимулюючі дії: фінансування додаткових видатків із компенсаційного фонду кон'юнктури або шляхом одержання позик; прискорення реалізації інвестиційних проектів.

### **3.2.3. Політика державних доходів і її макроекономічні завдання. Форми одержання доходів. Податки і податкова політика. Механізм антициклічної дії податків.**

Під державними доходами прийнято розуміти поточні майнові і грошові перекази (трансферт) приватного сектора державі на основі отримання зустрічних послуг або без будь-якого відшкодування.

Політика доходів вирішує 2 групи задач: збір засобів для формування фінансового фонду, за допомогою якого можна здійснювати вплив на макроекономічну рівновагу; досягнення регулюючого ефекту за рахунок самої техніки стягнення ресурсів (наприклад, маніпулювання податковими ставками).

Форми одержання доходів: за загальними видами – податкові доходи, неподаткові доходи; за формами стягнення – звичайні (постійні) доходи, надзвичайні (тимчасові, періодичні) доходи; за економічними сферами, де створюються доходи – надходження до бюджету від приватного сектора, надходження до бюджету від державного сектора.

Серед різноманітних державних доходів найбільш поширеною формою примусового стягнення засобів (без зустрічної послуги) є податки.

У ринковій економіці податки автоматично виконують стабілізуючу

роль. Механізм антициклічної дії податків наступний. У період зростання ділової активності відбувається зростання об'єму ВВП. При наявності прогресивної шкали оподаткування розміри виплат до бюджету зростають, що стримує економічну активність. Крім того, збільшений державний бюджет дозволяє за допомогою соціальної політики підняти рівень споживання малозабезпечених верств населення і тим самим збільшити сукупний попит, зближуючи його із сукупною пропозицією. У період спаду ділової активності відбувається зворотнє. Автоматична стабілізація може бути підкріплена наступними регулюючими заходами: стримуючої дії – підвищення податків з підприємств і прибуткового податку з населення; стимулюючої дії – зменшення податків з підприємств і прибуткового податку з населення.

### **3.2.4. Бюджетна політика. Основні показники державного бюджету. Структура видатків бюджету. Види господарських видатків (державний кредит, державні субсидії, державні гарантії). Механізм дії бюджетної політики.**

Державний бюджет – це річний план державних видатків і джерел їх фінансового забезпечення (покриття).

В залежності від адміністративно-територіального поділу країни бюджети бувають центральні, регіональні, місцеві.

Основні показники державного бюджету: частка ВВП, що перерозподіляється через бюджет; покриття бюджетних видатків доходами; структура бюджетних видатків.

Структура видатків бюджету: соціальні послуги, витрати на господарські потреби, витрати на оборону і матеріальне забезпечення зовнішньої політики; адміністративно-управлінські витрати; платежі по державному боргу.

Види господарських видатків:

- державний кредит – надається на конкретні цілі, які сформульовані в державних економічних програмах і має переваги перед приватним кредитом по величині процентної ставки, вимогах до забезпечення, строках і порядку повернення;

- державні субсидії – безповоротна цільова передача бюджетних коштів суб'єктам приватного господарства. Вони надаються у вигляді дотацій виробникам або споживачам для зниження цін, заохочення інвестицій, підготовки і перепідготовки кадрів, підтримки активності на зовнішніх ринках;

- державні гарантії (поруки) – деякі державні органи виступають у вигляді гарантів приватної фірми. Якщо фірма повертає кредит у зазначений термін не повністю або взагалі не повертає, борг повертає державна установа - гарант.

Бюджетна політика направлена на те, щоб шляхом дефіцитів у період спаду або надлишків під час піднесення стабілізувати економічний процес.



**3.2.5. Вплив на приватні капіталовкладення. Заходи впливу на інвестиційну активність підприємців (прискорена амортизація основного капіталу, реалізація прихованих резервів, пільгові відрахування в соціальні фонди підприємств, податкові пільги при використанні лізингу, стимулювання самофінансування). Економічні наслідки впливу на приватні капіталовкладення. Переваги і недоліки фінансової політики.**

Шляхом впливу на приватні капіталовкладення (інвестиції) держава прагне досягти такого становища, щоб свої рішення про нові капіталовкладення підприємці приймали відповідно до стану кон'юнктури, який склався на даний час.

Заходи впливу на інвестиційну активність підприємців:

- прискорена амортизація основного капіталу – списання основних засобів в амортизаційний фонд в більш короткі строки, ніж дійсний період їх експлуатації;

- реалізація прихованих резервів. Різниця між ринковою ціною і балансовою вартістю основних фондів називається прихованим резервом фірми. Реалізація прихованих резервів проходить при продажі або дозволеній міністерством фінансів переоцінці основного капіталу;

- пільгові відрахування в соціальні фонди підприємств. Соціальні фонди підприємств фінансуються із прибутку і покликані забезпечити соціальну політику окремих компаній. Обов'язкові відрахування в соціальні фонди звільняються від податку на прибуток. Залишок у фондах використовують для фінансування довгострокових капіталовкладень;

- податкові пільги при використанні лізингу. Податкові пільги надаються лізинговим фірмам. Ці пільги стосуються визначення бази оподаткування і податкових ставок при оподаткуванні прибутків від лізингової діяльності;

- стимулювання самофінансування. Держава за допомогою податкової та амортизаційної політики вирішує, яку частину валового прибутку вилучити в бюджет, а яку залишити на підприємстві для обов'язкового використання в інвестуванні, створює мотивацію для відповідного розподілу чистого прибутку на дивіденди і прибуток, який іде до резервних фондів.

Економічні наслідки впливу на приватні капіталовкладення:

- збільшуються чисті прибутки господарюючих суб'єктів за рахунок звільнення їх в амортизаційному фонді від податків;

- прискорюється швидкість обігу капіталу;

- збільшуються темпи і частка накопичення в національному доході;

- прискорене амортизаційне списання обумовлює відрив балансової вартості основних фондів від ринкової вартості та інше.

Посилення фінансової політики потребує врахування ряду проблем:

- адміністративна тяганина. Як правило, проходить значний час від

моменту, коли буде визнана необхідність прийняття фінансових заходів до того часу, коли ці заходи будуть прийняті;

- прихильність до стимулюючих заходів. Дуже популярні в політичному плані зменшення податків і збільшення державних видатків. Збільшення податків і скорочення державних видатків можуть бути політично ризикованими;

- ефект чистого експорту. Діє через міжнародну торгівлю, підриваючи ефективність фіскальної політики.

Разом з тим фіскальна політика може змінити сукупний попит (особливо зміна податків). Більш низькі податки підвищують розміри доходів після сплати податків і таким чином збільшують заощадження населення. Аналогічно, скорочення податків на підприємства збільшують прибутковість інвестицій. Зменшені прибуткові податки збільшують величину зарплати після сплати податків і, відповідно, посилюють стимули до праці.

### **Завдання для самостійної роботи**

1. В чому суть фінансової політики?
2. Назвіть форми фінансової політики.
3. Розкрийте механізм дії дискреційної фінансової політики.
4. Розкрийте механізм дії недискреційної фінансової політики.
5. Які ви знаєте інструменти фінансової політики?
6. Назвіть основні форми одержання доходів державою.
7. Що таке податки? Які їх основні характеристики?
8. Що таке фіскальна функція податків?
9. Що таке соціальна функція податків?
10. Що таке регулююча функція податків?
11. Що таке державний бюджет?
12. По яких показниках можна характеризувати державний бюджет?
13. Із яких джерел надходять кошти до бюджету?
14. Що таке прискорене амортизаційне списання основного капіталу?
15. Які економічні наслідки прискореного амортизаційного списання основного капіталу?
16. Чому держава заохочує лізинг? Хто і чому в ньому зацікавлений?
17. Назвіть основні переваги використання фінансової політики.
18. Назвіть основні недоліки використання фінансової політики.

### **Рекомендована література**

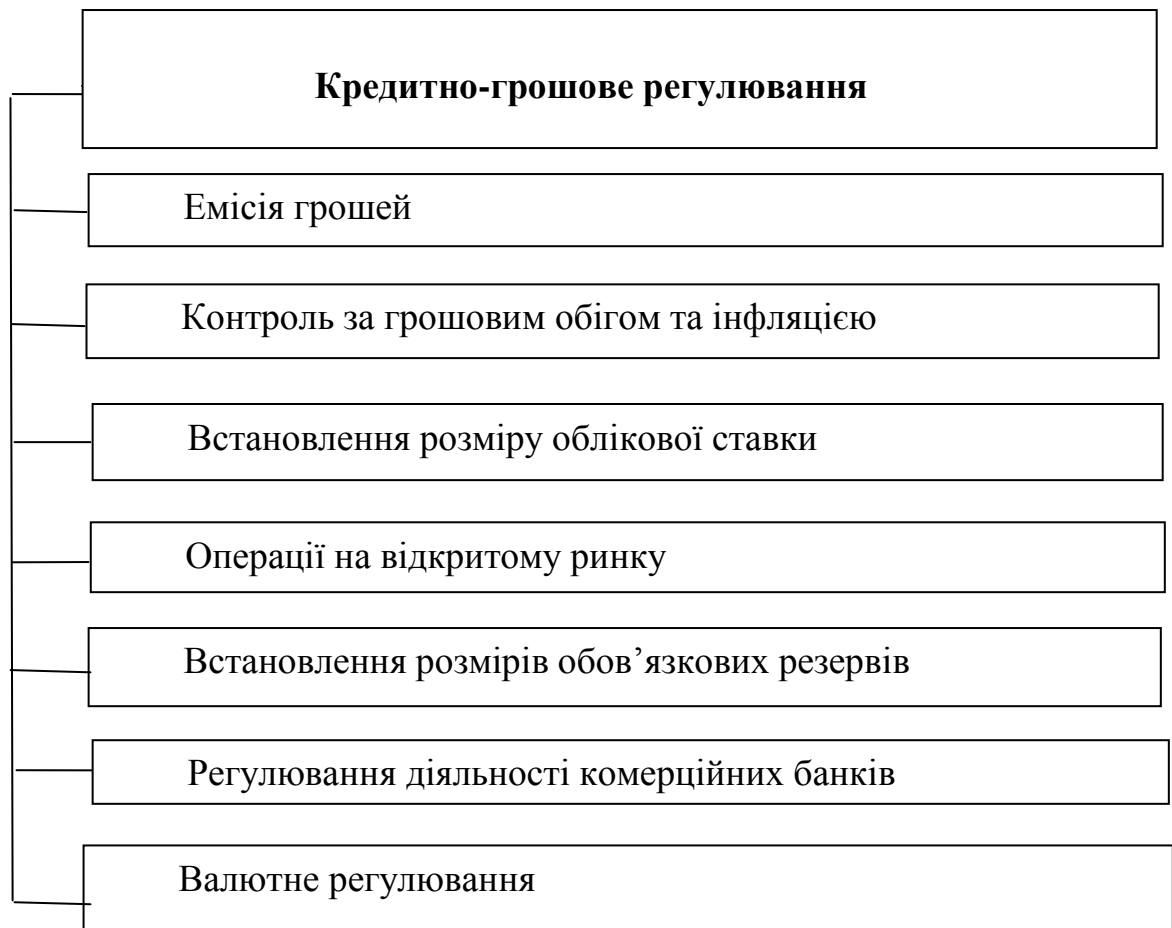
1. Абрамович І.В. Напрями активізації державної політики щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України // Економіка та держава. – 2006.– №9.– С.25-27.
2. Бровкова Е.Г., Продиус І.П. Фінансово-кредитна система государства.– К.: Сирин, 1997. – 224 с.

3. Горбулін В., Михайлович М., Сергієнко І. Про деякі проблеми фінансового і бюджетного прогнозування в умовах перехідної економіки // Економіка України. – 1997. – № 2. – С. 31–39.
4. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
5. Донець Л.І. Державне регулювання підприємницької діяльності // Фінанси України. – 2000. – № 8. – С. 74-80.
6. Закон України „Про банки і банківську діяльність” // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 25.
7. Закон України „Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 50. – С. 1502-1509.
8. Захарін С.В. Податкові важелі державного регулювання іноземних інвестицій // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 94 -101.
9. Захарченко В., Албул А. Инновационный процесс: опыт и перспективы // Бизнес информ. – 2000. – № 3. – С. 29-32.
10. Жарко Р.П. Обґрунтування функцій податків на сучасному етапі розвитку продуктивних сил // Фінанси України. – 2004. – №6. – С.97-99.
11. Кваснюк Б. Макроекономічні фактори грошово-кредитного регулювання // Економіка України. – 1997. – №2.
12. Кирилук Ю.В. Державне регулювання економіки: Опорний конспект лекцій. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 144 с.
13. Опарін В., Федосов В. Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 10-20.
14. Петров Ю. Оздоровление финансовой системы и нормативные методы государственного регулирования экономики // Рос.экон.журн. – 1997. – №3. – С.12-24.
15. Сало І. Методи формування і регулювання бюджету і позабюджетних фондів // Економіка України. – 1995. – №10. – С.24-32.

### **3.3. Грошово-кредитний механізм регулювання економіки**

**3.3.1. Грошово-кредитна політика і її цілі. Суб'єкт грошово-кредитної політики. Цілі грошово-кредитної політики. Забезпечення грошового обігу. Регулювання грошової маси (політика регулювання процентних ставок; політика забезпечення ліквідності).**

Кредитно-грошове регулювання – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки (рис. 3.1).



**Рис. 3.1. Кредитно-грошове регулювання**

Грошово-кредитна монетарна політика – це сукупність заходів, які проводить центральний банк у сфері грошового обігу і кредитних відносин для надання макроекономічним процесам необхідного державі напрямку розвитку. В системі заходів непрямої дії на виробництво грошово-кредитна політика відноситься до найбільш ефективних і гнучких.

Основний суб'єкт грошово-кредитної політики – центральний банк, який, не будучи урядовим інститутом, як правило, виконує цільові установки уряду.

Цілі грошово-кредитної політики: забезпечення грошового обігу; регулювання грошової маси.

Основна задача центрального банку – забезпечити функціонування грошової системи – вимагає стабільної купівельної спроможності грошей як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Внутрішня вартість (курс) грошей залишається незмінною, якщо забезпечена стабільність цін. Для цього необхідно, щоб національне господарство мало в обігу по можливості оптимальну кількість грошей.

Зовнішня вартість грошей (курс на світовому ринку) залишається незмінною, якщо купівельна спроможність національної валюти відносно товарів на зовнішньому ринку не змінюється.

Попит на гроші з боку небанківського сектору центральний банк

регулює за допомогою політики процентних ставок, а пропозицію грошей з боку комерційних банків – за допомогою заходів по забезпеченню ліквідності.

Для заходів небанківського сектору проценти – це затрати. Шляхом зміни процентних ставок є можливість регулювати суму капіталовкладень, споживчого і державного кредиту. Основним інструментом процентної політики центрального банку є встановлення ставки банківського і ломбардного процентів.

Пропозиція грошей з боку комерційних банків залежить від їх ліквідності, тобто від наявності у них грошей, випускаємих центральним банком. Шляхом зміни емітуємої центральним банком грошової маси, яка йде в розпорядження комерційних банків, центральний банк впливає на надлишкові резерви окремих комерційних банків і емісію грошей в банківській системі (мультиплікатор емісії грошей).

**3.3.2. Інструменти грошово-кредитної політики. Непрямі інструменти грошово-кредитної політики. Прямі інструменти грошово-кредитної політики. Облікова політика. Операції на відкритому ринку. Політика мінімальних резервів. Добровільні угоди. Кількісні обмеження кредиту.**

При реалізації грошово-кредитної політики держава використовує відповідний інструментарій. В основі цей набір складається з непрямих методів (інструментів) впливу на грошово-кредитну сферу і пов'язані з нею галузі економіки. Проте при виконанні відповідного кола операцій центральний банк може використовувати прямі методи (інструменти) впливу.

Непрямі інструменти грошово-кредитної політики: облікова (дисконтна) політика (політика рефінансування); операції на відкритому ринку; політика мінімальних резервів; добровільні угоди.

Прямі інструменти грошово-кредитної політики: кількісні обмеження кредиту; пряме регулювання процентної ставки.

Інструменти грошово-кредитної політики центральний банк може використовувати з ефектом стримування (під час піднесення) або ефектом стимулювання (під час кризи або спаду).

Облікова процентна ставка – це ставка процента, під яку центральний банк кредитує комерційні банки.

Операції на відкритому ринку – це інструмент грошово-кредитної політики держави, який використовується для зміни пропозиції позичкового капіталу шляхом купівлі або продажу цінних паперів центральним банком. Продаж цінних паперів вилучає ліквідні кошти з економіки. Покупці державних цінних паперів відмовляються від капіталовкладень і придбання товарів тривалого користування, внаслідок чого скорочуються фінансові можливості розвитку економіки країни. Купівля цінних паперів збільшує пропозицію грошей. Ліквідні засоби поступають фізичним та юридичним особам і використовуються в народному господарстві.

Мінімальні резерви – це активи в банкнотах центрального банку, які комерційні банки зобов'язані безпроцентно і в межах відповідного процента своїх вкладів зберігати в центральному банку.

Ефективність політики мінімальних резервів може бути обмежена інфляцією, зростаючою незалежністю крупних фірм від кредиту, можливістю використовувати дешеві іноземні джерела кредиту.

Політика мінімальних резервів являється відносно «грубим» інструментом втручання в економічні процеси. Якщо він використовується як єдиний, то в економіці створюється певна напруга. Тому, як правило, цей інструмент використовується в поєднанні з іншими інструментами грошово-кредитної політики, перш за все з обліковою і ломбардною політикою.

Добровільні угоди укладаються між центральним і комерційним банками. В них можуть також брати участь страхові компанії, пенсійні фонди і державні інститути. Такі угоди особливо вигідні у тому випадку, коли центральний банк повинен приймати оперативні рішення, діяти швидко і з орієнтацією на мінімум бюрократичних складнощів. Комерційні банки, укладаючи угоди, добровільно ставлять свою діяльність у відповідні рамки. Успішна реалізація такого виду угод залежать від можливості центрального банку методами «м'якого тиску» впливати на комерційні банки.

Кількісне обмеження кредиту – це обмеження центральним банком розмірів кредитування комерційними банками небанківського сектору. Граничні суми кредитування залежать від конкретної мети в регулюванні ділового циклу: стимулювання ділової активності; стримування ділової активності. Кількісне обмеження кредиту, як правило, використовується, коли непрямі методи грошово-кредитної політики не дають очікуваних результатів або коли у держави немає часу довго очікувати позитивного ефекту від використання інших, більш «м'яких» інструментів.

### **3.3.3. Проблеми практичної реалізації грошово-кредитної політики. Переваги грошово-кредитної політики. Недоліки грошово-кредитної політики.**

Причини, що породжують труднощі при розробці і використанні грошово-кредитної політики:

- загальний стан економіки;
- вплив на розвиток національного господарського комплексу зовнішньоекономічних факторів;
- центральний банк, проводячи конкретні заходи по регулюванню грошово-кредитної сфери у відповідний час, повинен зуміти (наскільки це можливо) врахувати всі інші аспекти взаємозалежності різних ланок економіки.

Переваги грошово-кредитної політики: швидкість і гнучкість; ізоляція від політичного тиску; монетаризм.

Недоліки грошово-кредитної політики: циклічна асиметрія, зміна швидкості обігу грошей, вплив інвестицій.

### **3.3.4. Специфіка взаємодії фінансової і грошово-кредитної політики. Кейнсіанська економічна політика. Монетаризм.**

Основні проблеми економічної політики у сфері грошово-кредитних відносин:

- яким методам в тій чи іншій ситуації надати перевагу – фінансовим чи грошово-кредитним;
- яке співвідношення фінансових і грошово-кредитних заходів є оптимальним.

Варіант, при якому переважають фінансові заходи, прийнято називати кейнсіанською економічною політикою.

Політика, в якій переважає грошово-кредитний механізм, одержала назву монетаризм.

Практика реалізації економічної політики в західних країнах показала, що найбільш раціональним є поєднання обох напрямків регулювання господарського механізму. Проте в рамках цього поєднання можливі коливання то в сторону посилення фінансового, то грошово-кредитного інструментарію – в залежності від конкретної ситуації.

Якщо найбільша соціально-економічна напруженість в суспільстві обумовлена масовим безробіттям, неефективною системою розподілу доходів і різким спадом обсягів виробництва, необхідно активно використовувати важелі кейнсіанського варіанту економічної політики. У випадку, коли найбільшу загрозу для економіки країни становить інфляція і втрата платоспроможності національної валюти, звертаються до монетаризму.

#### **Завдання для самостійної роботи**

1. Які інструменти ДРЕ відносяться до грошово-кредитних?
2. Хто випускає гроші в країні, від чого залежить сума випускаємих грошей?
3. Для чого центральний банк змінює облікову ставку?
4. Як зміна облікової ставки впливає на економічне становище в країні?
5. Який вплив внутрішніх державних позик на грошово-кредитну систему?
6. Які фактори протидіють ефективному використанню зміни облікової ставки?
7. Які завдання вирішує ДРЕ за допомогою зміни обов'язкових мінімальних резервів?
8. Для чого центральний банк проводить операції на відкритому ринку?
9. Що таке політика «дорогих грошей» та політика «дешевих грошей»?
10. Назвіть інструменти державного регулювання діяльності кредитних організацій.
11. Чому господарюючі суб'єкти купують і продають цінні папери відповідно до політики центрального банку?
12. Назвіть основні переваги грошово-кредитної політики.

13. Назвіть основні недоліки грошово-кредитної політики.
14. Які основні причини породжують труднощі при розробці і використанні грошово-кредитної політики?
15. В яких випадках використовують кейнсіанські важелі економічної політики?
16. В яких випадках використовують монетаристські важелі економічної політики?

### **Рекомендована література**

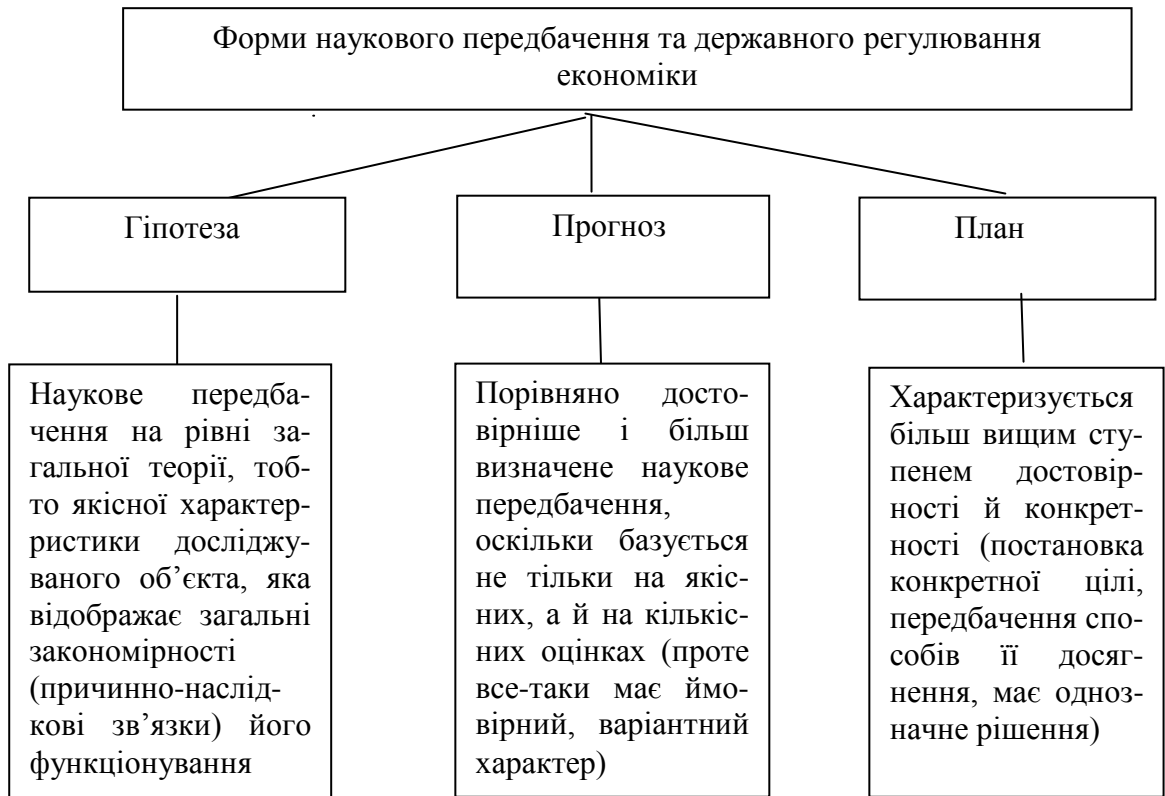
1. Блондін'єр Ж.-П. Валютний курс: його місце і роль у перехідній економіці // Фінанси України . – 2000. – № 8. – С. 107-112.
2. Бровкова Е.Г., Продиус И.П. Фінансово-кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997. – 224 с.
3. Гальчинський А. Монетарна складова стратегії економічного розвитку // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 4-9.
4. Грищенко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1996. – Гл.8-11.
5. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 2 вид., перероб і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
6. Закон України „Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 17. – С. 9-83.
7. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки. – Чернігів, ЧДІЕУ, 2000. – 144 с.
8. Савченко В. Інвестиційні можливості банківської системи та проблеми їх ефективного використання в державі і регіоні // Регіональні перспективи. – 2000. – № 5.– С. 30-33.
9. Указ Президента України „Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень” від 14 липня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 29. – С. 52-55.
10. Ходов Л.Г. Основы государственной экономической политики. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – Гл.6.
11. Юрчишин В.В. Макроекономічна стабілізація в Україні. – К.: УАДУ, 1999. – Гл.4.

### **3.4. Програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки**

**3.4.1. Необхідність і сутність програмування і прогнозування в системі ДРЕ. Основні завдання державного програмування. Об'єкти економічного програмування. Суб'єкти економічного програмування.**

Форми державного регулювання економіки планового характеру надаються на рис. 3.4.





**Рис. 3.4. Форми державного регулювання економіки планового характеру**

Вищою формою ДРЕ являється державне економічне програмування. Його завдання – комплексне використання в глобальних цілях всіх елементів ДРЕ.

Державна економічна програма – це комплекс ієрархічно підпорядкованих цілей, важливих для розвитку народного господарства, засобів їх досягнення, органів, відповідальних за їх виконання у відповідні строки, і за контроль, який забезпечений достатнім цільовим фінансуванням і правовою базою.

Розробка і реалізація таких програм називається державним економічним програмуванням.

Державне економічне програмування направлене на узгодження і координацію наступних процесів: макропланування, територіального планування, мікропланування та мезопланування.

Основні завдання державного програмування:

- забезпечення максимально можливого досягнення 4 основних цілей ДРЕ;
- здійснення ДРЕ не на шкоду, а на благо існуючої системи ринкової економіки;
- максимально наближене до дійсності прогнозування розвитку економічних і соціальних процесів всередині країни і на основі цього розробка ієрархії цілей державних програм з точки зору важливості і терміновості;

- виявлення сумісності намічених цілей і відповідності інструментів здійснення державних програм;
- забезпечення ефективності і економії використання бюджетних коштів.

Об'єкти економічного програмування: галузі, регіони, соціальна сфера, різноманітні напрямки наукових досліджень.

Суб'єкти економічного програмування – державні органи, які відповідають за складання програм, їх безпосереднє використання і контроль над ними.

### **3.4.2. Види макроекономічних програм. Звичайні і надзвичайні програми. Активні і пасивні програми. Короткотермінові, середньо термінові і довготермінові програми.**

Види макроекономічних програм.

За призначенням:

- **звичайні програми** – звичайні середньотермінові загальноекономічні програми складаються, як правило, на 5 років зі щорічним корегуванням. (наприклад, аграрні програми, програми НДДКР, регіональні програми, програми покращення структури економіки).

- **надзвичайні програми** – розробляються в критичних ситуаціях. (Наприклад, при загрозі вибуху соціального незадоволення, післявоєнної розрухи, в умовах кризи, масового безробіття, небезпечної інфляції). Такі програми, як правило, короткотермінові. В інструментарії їх здійснення переважають адміністративні заходи регулювання.

За тривалістю: короткотермінові (до 1 року); середньотермінові (1-5 роки); довготермінові (більше 5 років).

За характером:

**Активні програми** – набір заходів, які уряд зобов'язується прийняти для досягнення поставлених цілей.

**Пасивні програми** – оцінка можливих наслідків поточної і планової економічної політики і тенденцій розвитку макроекономічних показників, які були б бажані для досягнення поставлених цілей.

На практиці жодна програма не може бути однозначно віднесена до тієї чи іншої категорії. Нерідко на фоні реалізації звичайної поточної програми уряд спікається з надзвичайною проблемою, яка, якщо не використати термінових стабілізуючих заходів, призведе до дострокового розбалансування економіки.

### **3.4.3. Основні елементи макроекономічних програм (цілі, строки, визначення стратегії, інструменти економічної політики, послідовність, контроль).**

Елементи макроекономічних програм: цілі, строки, визначення стратегії, інструменти економічної політики, послідовність, контроль.

Цілі програми – повинні бути чітко визначеними ще до її розробки. Вони повинні бути ясними, реалістичними і досяжними за допомогою набору важелів, які є у розпорядженні уряду.

Строк – із програми повинно бути ясно, на вирішення яких (короткострокових, середньострокових, довгострокових) цілей вона направлена. Відповідно встановлюється і тривалість дії самої програми.

Визначення стратегії – програма визначає, які заходи (щодо контролю попиту, щодо контролю пропозиції або їх комбінація) закладені в її теоретичну основу.

Інструменти економічної політики. Набір економічних важелів, які або безпосередньо знаходяться в розпорядженні уряду, або на які він може впливати опосередковано.

Послідовність використання тих чи інших інструментів ДРЕ. Легше виправляти ту чи іншу проблему, коли вона тільки виникла, шляхом простої ліквідації її причини.

Контроль – може здійснювати сам уряд, парламент, президентські структури.

#### **3.4.4. Централізовано-директивне планування. Досягнення централізовано-директивного планування в СРСР. Недоліки централізовано-директивного планування.**

Досягнення централізовано-директивного планування:

- був накопичений досвід прогнозування господарського розвитку, включаючи динаміку неконтрольованих параметрів (наприклад, цін світового ринку);
- використання принципу пріоритету вирішення середньострокових і довгострокових завдань перед поточними;
- застосування процедури узгодження планів в галузевому і територіальному розрізі;
- глибоко і багатосторонньо розроблялися ідеї оптимізації прийняття рішень;
- був накопичений багатий досвід технічно-виробничого і фінансового планування на підприємствах.

Недоліки централізовано-директивного планування:

- по своїй природі централізовано-директивне планування може працювати лише при високому ступені виконання планів;
- відсутність в системі централізовано-директивного планування компенсаторів і резервів призводило до того, що навіть невеликі збої в окремих ланках економічної системи породжували лавину зривів планів у суміжників;
- використання процедур планування «від досягнутого»;
- примусове підвищення «напруженості плану»;

- орієнтація на зростання валових показників, а не ефективності виробництва;
- система раціонування ґрунтувалась на незадоволенні попиту;
- «м'якість» фінансових обмежень на макро- і мікрорівні;
- несприятливі умови для створення і впровадження нової техніки і технології;
- приписки та інші форми спотворення інформації.

Радянський досвід вивчався і використовувався зарубіжними економістами, дозволяючи уникнути багатьох помилок при створенні національних систем макропланування. Має зміст і подальше використання конкретних досягнень планування в СРСР, які в тій чи іншій формі були адаптовані і в японській, і у французькій управлінській практиці.

### **3.4.5. Індикативне планування. Підходи до визначення поняття індикативного планування. Форми індикативного планування (кон'юнктурна, структурна, стратегічна).**

Індикативне планування – орієнтація приватних підприємств на виконання завдань, які формує держава.

Індикативний план вміщує обов'язкові завдання для держави і держсектору. Приватні підприємства орієнтуються на індикативне планування, підлаштовуються під самого потужного «гравця» в ринковій системі – державу, навіть якщо це їм і не обов'язково.

Таке планування виконує координаційну роль, тобто передбачає узгодження діяльності «центру», галузей і підприємств в процесі самостійної розробки останніми їх виробничо-господарських програм.

Форми індикативного планування:

Кон'юнктурна форма – пов'язана з посиленням впливу бюджету на темпи і пропорції економічного зростання по мірі збільшення державних витратків в ВВП. В умовах структурної перебудови економік і їх прискореного розвитку виникла необхідність узгодження бюджетів з показниками народногосподарських прогнозів, на яких ґрунтувались оцінки податкових надходжень. Це призвело до розробки середньострокових, а в кінцевому рахунку і до довгострокових прогнозів.

Структурна форма – виникла у зв'язку з підключенням до виконання індикативних планів приватних підприємств і територіальних властей з використанням податкових пільг, пільгових кредитів та інших заходів державної підтримки в рамках селективної структурної політики.

Стратегічна форма – по мірі розвитку змішаної економіки і глобалізації ринків (перш за все в загальноєвропейських масштабах) індикативне планування трансформується в стратегічну форму, суть якої полягає в виборі головних пріоритетів розвитку національної економіки, провідну роль в реалізації яких бере на себе держава.

### **3.4.6. Економічне прогнозування. Функції економічного прогнозування. Види прогнозів. Основні методичні підходи до складання економічних прогнозів.**

Економічне прогнозування – це система наукових уявлень, припущень про напрямки розвитку майбутнього стану економіки.

Розробка економічних прогнозів здійснюється за допомогою методів обробки інформації про стан економіки, закономірності розвитку, умови її функціонування.

Функції економічного прогнозування:

- науковий аналіз економічних і науково-технічних процесів і тенденцій;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків і вузлових проблем господарського розвитку;
- оцінка дії економічних і науково-технічних тенденцій в майбутньому;
- передбачення майбутніх економічних умов і актуальних проблем та протиріч, які потребують вирішення;
- виявлення альтернатив у розвитку економіки в майбутньому, їх оцінка на основі відповідних економічних і соціальних критеріїв.

Види прогнозів: короткотермінові (до 3 років), середньотермінові (3-5 років), довгострокові (більше 5 років).

Основні методичні підходи до складання економічних прогнозів:

- генетичний підхід – вимагає оцінки економічного розвитку на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків, завдяки чому визначається логіка розвитку економічних процесів, передбачається формування науково-обґрунтованих гіпотез, факторів і умов майбутнього економічного розвитку;
- цільовий (нормативний) підхід – дослідження ведеться від майбутніх цілей і нормативів до теперішніх.

### **Завдання для самостійної роботи**

1. Що таке державна економічна програма?
2. Які цілі економічного програмування?
3. Розкажіть, що частіше всього є об'єктом державних програм?
4. Які види державних програм існують в ринковій економіці?
5. Приведіть приклади різних варіантів надзвичайних програм.
6. Які завдання середньострокових державних програм?
7. Які основні досягнення централізовано-директивного планування в СРСР?
8. Які недоліки має централізовано-директивне планування?
9. Чому державне прогнозування в ринковій економіці індикативне?
10. Наведіть приклади міждержавних програм.
11. Що таке економічний прогноз?

12. У чому полягає суть макроекономічного прогнозування?
13. Основні принципи макроекономічного прогнозування.
14. Інтуїтивні та формалізовані методи прогнозування: суть і призначення.
15. Особливості методу «мозкова атака» і методу «Дельфі».
16. Суть економіко-математичного моделювання як методу прогнозування.
17. Назвіть механізм реалізації макроекономічних планів і програм.

### Рекомендована література

1. Беседин В.Ф. Пути повышения сбалансированности плана. – К.: Техніка, 1985. – 200 с.
2. Бойко Є. Концептуальні засади прогнозування соціально-економічного розвитку регіону// Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С.89-96.
3. Гливенко С.В., Соколов Н.А., Телиженко А.М. Экономическое прогнозирование. – Сумы: ВПП Мрія-1 ЛТД, 2000. – 118 с.
4. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 2 вид., перероб і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
5. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи. – Т. 3. Макроекономічна політика, прогнозування і державне регулювання економіки / За ред. В.Ф. Беседіна, Н.Ю. Гончар. – К., 1996. – 440 с.
6. Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 25. – С. 195-207.
7. Закон України „Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р. // Урядовий кур’єр. – 2004. – № 75.
8. Ильина Р. Об индикативном (рекомендательном) планировании в капиталистических странах // Плановое хозяйство. – 1990. – № 11. – С. 108-112.
9. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки: Опорний конспект лекцій. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 144 с.
10. Малярчук І. А. Проблеми формування та реалізації державних цільових програм // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 15-24.
11. Методичні рекомендації з розробки програми соціально-економічного розвитку регіону / За ред. Беседіна В.Ф. – К.: НДЕІ Мінекономіки. – 1997. – 157 с.
12. Мінченко М.В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів. – Суми: Університетська книга, 2004. – 442 с.
13. Морозова Т.Г., Пикулькин А.В., Тихонов В.Ф. и др. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. – М.: ЮНИТИ – Дана, 1999. – 317 с.
14. Науменко В., Панасюк Б. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки. – К.: Глобус, 1995. – 185 с.
15. Панасюк Б. Планирование: становление и развитие. – К.: Наукова думка, 1990. – 164 с.
16. Пашута М.Т., Калина А.В. Прогнозування та макроекономічне планування. – К.: МАУП, 1998. – 192 с.

17. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 216 с.
18. Постанова Кабінету Міністрів України „Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку і складання проекту державного бюджету” від 26.04. 2003 р. // Голос України. – 2003. – 29 квітня.
19. Прогнозування і розробка програм: Методичні рекомендації / За ред. Бесєдіна В.Ф. – К.: Науковий світ, 2000. – 468 с.
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку економіки України” від 04.10.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – С. 119–126.
21. Руднева Е.В. Целевые комплексные программы: организационно-экономический механизм. – М.: Наука, 1989. – 216 с.
22. Савченко В. Економічне і організаційне забезпечення виконання планових показників області // Інформація і ринок. – 1997. – № 2. – С. 8-11.
23. Савченко В. Комплексні програми розвитку регіону та принципи їх розробки // Інформація і ринок. – 1997. – № 1. – С. 19-22.
24. Савченко В.Ф. Програмне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: Монографія. – Чернігів: КП «Чернігівські обереги», 2007. – 516 с.
25. Стратегическое планирование / Под ред. Уткина Э.А. – М.:Экмос, 1997. – 438 с.
26. Сухоруков А.І. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки України. Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – К.: КНЕУ, 2000. – Вип. 2-3. – С. 14-21.

### **3.5. Соціальна політика держави**

#### **3.5.1. Ринкова економіка і соціальна справедливість.**

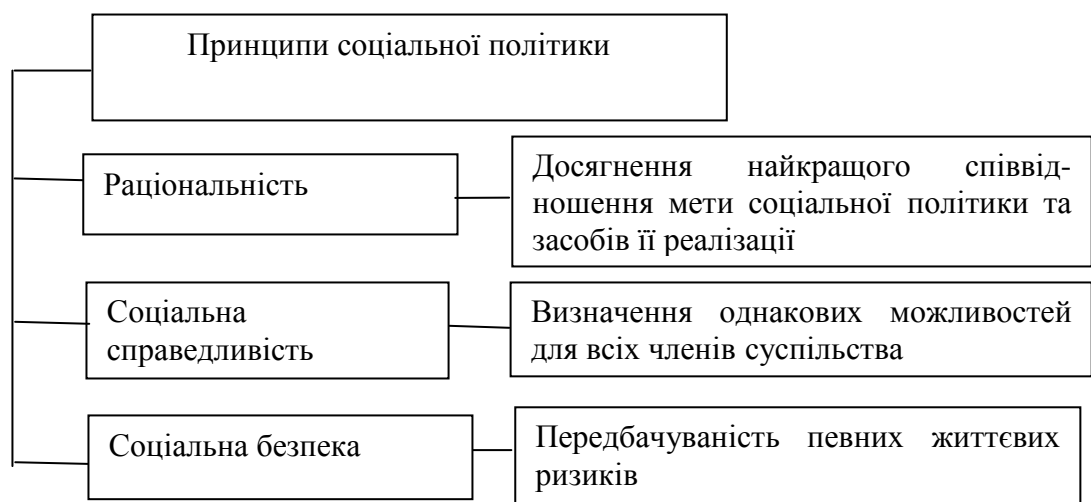
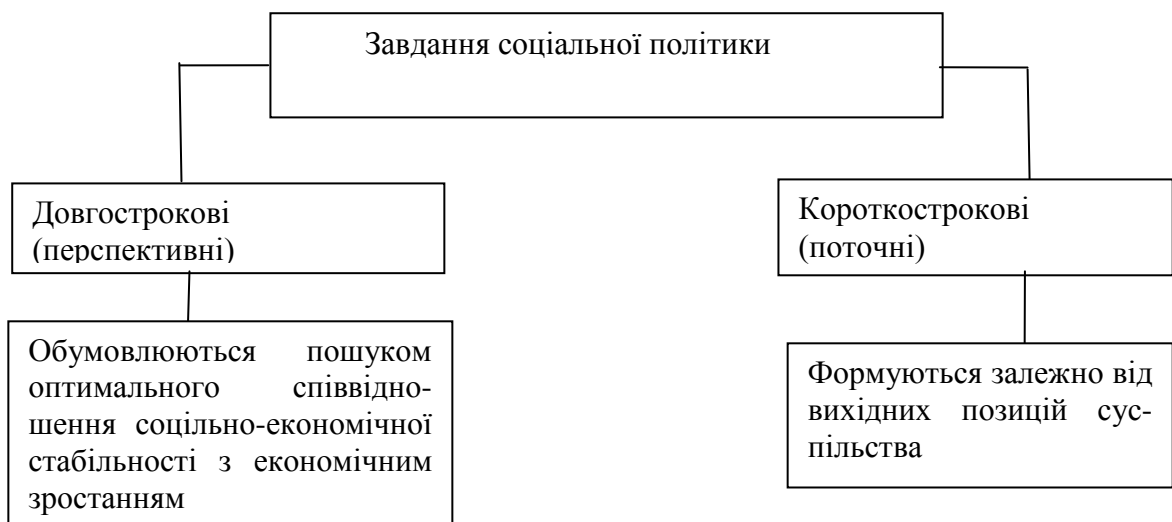
Завдання соціальної політики, які в достатній мірі сприятимуть досягненню соціальної справедливості в умовах ринкової економіки, показані на рис.3.5.

Сучасна модель ринкової економіки передбачає відповідне соціальне вирівнювання.

Суспільна свідомість піднялась до розуміння того, що:

- ринок – це компроміс між його учасниками. Вони самостійні, по особистій ініціативі протистоять одні одним (оскільки мають протилежні інтереси), але і суттєво залежать одні від одних: їх інтереси можуть реалізуватися тільки в результаті «зустрічного» задоволення потреб.

- при насиченні ринку і жорсткій конкуренції, виробники товарів і послуг повинні бути зацікавлені у високих доходах споживачів.



**Рис. 3.5. Завдання соціальної політики**

Але ринок і повна рівність несумісні. Це обумовлено:

- персональними відмінностями учасників ринку. Відмінності мають соціальну, біологічну і психологічну природу;
- сутністю самих ринкових механізмів (протиріччями процесів формування ринкових вартостей і ринкових цін, особливостями купівлі-продажу робочої сили).

Отже, сучасні ринкові відносини створюють можливості відносної соціальної рівності. В той же час їх практична реалізація потребує відповідних ціле направлених дій, оснований на відповідних принципах. Ці дії і являють собою соціальну політику або соціальні аспекти економічної політики держави.

**3.5.2. Доходи в суспільстві і показники соціальної забезпеченості. Класифікація доходів. Структура індивідуальних доходів. Показники соціальної забезпеченості (рівень життя, «споживчий кошик», «якість життя»).**



Доходи населення – це сукупність грошових і натуральних засобів, одержаних або вироблених домашнім господарством за відповідний проміжок часу.

Класифікація доходів.

За речовою формою:

- грошові доходи населення – всі надходження грошових засобів у вигляді зарплати, пенсії, стипендії, різноманітні виплати, доходи від власності у вигляді процентів, ренти, надходження грошей від продажу акцій, цінних паперів, нерухомості, тварин, сільськогосподарської продукції, різних виробів (включаючи продаж на неофіційному ринку), оплата наданих послуг та інші;

- натуральні доходи населення – всі надходження сільськогосподарської продукції, різноманітних виробів, послуг та іншої продукції в натуральній формі, отриманих з присадибних ділянок, домашнього господарства, самозаготівля дарів природи, призначених для особистого, сімейного споживання.

За джерелами одержання:

- основні доходи – постійне джерело доходів. (Для працюючих по найму – зарплата; для підприємця – чистий прибуток);

- додаткові доходи – отримані крім основного джерела грошових і матеріальних засобів.

За видами:

- легальні доходи мають юридично виправдану форму;
- нелегальні доходи – доходи від «тіньової економіки» (доходи від прихованої від податкової служби господарської діяльності і загально кримінального походження).

Структура індивідуального доходу: винагорода за працю, дохід від продажу результатів праці, дохід за підприємливість, дохід з капіталу, ризиковий дохід, передаваний дохід, соціальний дохід, позичковий дохід.

Показники соціальної забезпеченості:

Рівень життя – це комплексна соціально-економічна категорія, яка відображає рівень розвитку фізичних, духовних і соціальних потреб, ступінь їх задоволення і умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб.

Компоненти рівня життя (концепція ООН): здоров'я, споживання продуктів харчування, освіта, зайнятість і умови праці, житлові умови, соціальне забезпечення, одяг, відпочинок і вільний час, права людини.

Основні показники рівня життя: об'єм національного доходу, номінальні доходи населення, доходи від підприємницької діяльності, об'єм пенсійних фондів, об'єм товарообігу, об'єм виконаних послуг, величина житлового фонду, чисельність зайнятих у галузях економіки, сума вкладів населення в ощадний банк, природний приріст населення.

«Споживчий кошик» (споживчий бюджет) – вартісна оцінка об'єму і структури споживання матеріальних і духовних благ та послуг, які необхідні для життя людини.

Мінімальний «споживчий кошик» – це мінімум матеріальних і духовних благ та послуг, який необхідний для нормального відтворення населення і робочої сили.

«Якість життя» – синтетичний, комплексний показник, який відображає різні сторони життя людини. Мова йде не лише про рівень споживання матеріальних благ, але й беруться до уваги і специфічні параметри: об'єм одержаних благ у сфері культури, освіти, охорони здоров'я, відпочинку, розваг, ступінь свободи особи і можливості її самореалізації, а також суб'єктивне сприйняття людиною рівня свого благополуччя і таких понять, як щастя і задоволеність.

### 3.5.3. Соціальна диференціація і її вимірювання. Основні причини нерівності доходів. Показники ступеню диференціації в доходах (крива Лоренцо, коефіцієнт Джіні, децильний коефіцієнт).

Диференціація доходів – це відмінності в рівні доходів на душу населення або на одного працюючого.

Основні причини нерівності доходів:

- відмінності в інтелектуальних, фізичних і естетичних здібностях;
- відмінності за рівнем одержання освіти і професійної підготовки;
- відмінності в готовності ризикувати («плата за ризик»);
- нерівність у володінні власністю;
- наявність ринкової влади і здатність штучно піднімати ціни на ринку в своїх інтересах;
- удача, зв'язки, дискримінація.

Ступінь нерівності доходів відображає графічний показник, який одержав назву кривої Лоренцо (рис.4.6).

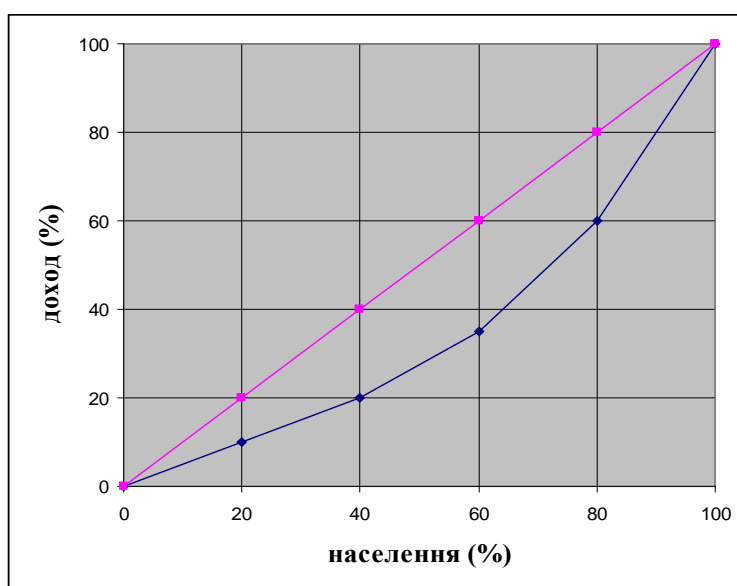


Рис. 3.6. Крива Лоренца

По горизонталі відкладені процентні групи населення, а по вертикалі – проценти доходу, який отримують ці групи. Теоретична можливість абсолютно рівного розподілу доходу представлена бісектрисою, яка показує, що любий даний процент сімей отримує відповідний процент доходу. Це означає, що якщо 20, 40, 60 % сімей отримує відповідно 20, 40, 60 % від усього доходу, то відповідні точки будуть знаходитися на бісектрисі. Крива Лоренцо демонструє фактичний розподіл доходів. Наприклад, 20 % населення з самими низькими доходами отримує 10 % загального доходу, 40 % з низькими доходами – 20 % і так далі. Таким чином, величина відхилення кривої від бісектриси показує ступінь нерівності в розподілі доходів.

Цю ступінь нерівності в розподілі доходів прийнято характеризувати коефіцієнтом (індексом) Джіні – відношення площі затемненої на графіці ділянки до площі трикутника, в якому вона знаходиться. Чим вища нерівність в розподілі доходів, тим значення коефіцієнта ближче до одиниці.

Одним із найбільш поширених показників диференціації доходів населення є децильний коефіцієнт. Він розраховується як доходний розрив 10 % населення, яке має найбільший рівень доходів, і 10 % населення з найменшим рівнем доходів. У розвинутих країнах він, як правило, складає від 3 до 6.

#### **3.5.4. Політика вирівнювання доходів і її форми. Соціальне страхування. Соціальний захист працюючих. Політика в сфері заробітної плати. Соціальні заходи на ринку праці. Житлова політика.**

Державне регулювання доходів – це система заходів і норм законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні органи і суспільні організації з метою стабілізації доходів і їх зростання в залежності від соціально-економічних умов розвитку суспільства.

Державна політика вимірювання доходів заключається в їх перерозподілі через державний бюджет шляхом диференційованого оподаткування різних груп отримувачів доходів і соціальних виплат. Одночасно вирішуються й інші завдання:

- підвищення доходів у малозабезпечених створює умови для нормального відтворення робочої сили;
- ліквідація диспропорцій, які пов'язані з неоднаковою продуктивністю факторів виробництва (землі, капіталу, праці, підприємницької здібності);
- регулювання зайнятості;
- зниження соціальної напруги.

Основні напрямки соціальної політики держави. Соціальне страхування.

У процесі виробництва робітники можуть втратити (по ряду об'єктивних причин, наприклад, травма) можливість продовжувати роботу. При цьому вони втрачають джерело доходу. Для вирішення цієї проблеми

існує дві можливості. Перша – виплата відповідної суми за нанесену здоров'ю робітника шкоду. Але одноразова допомога не дає йому можливості існувати тривалий час. Відповідно, більш бажаний другий шлях – соціальне страхування.

Практика визначила декілька форм соціального страхування: страхування від нещасних випадків, по хворобі, в зв'язку з пологами і доглядом за дитиною, по інвалідності, у випадку втрати роботи, пенсійне страхування.

Соціальний захист зайнятих. Він базується на нерівності сторін на ринку праці.

Дії держави в цій сфері повинні бути націлені на фінансову підтримку робітників у випадку нанесення шкоди здоров'ю останніх або в інших випадках. Для цього держава розробляє відповідні правові норми, які забезпечують створення системи угод, що укладають між собою робітники і підприємці.

Політика в сфері заробітної плати, яка повинна реалізовуватися диференційовано. Регулююче втручання здійснюється в основному в тих випадках, коли ступінь професійної підготовки робітника невисокий, і позиції його в протистоянні з роботодавцем відносно слабкі. Це головним чином стосується тих трудових процесів, які потребують некваліфікованої праці. У відношенні до таких категорій населення фіксується максимальний рівень зарплати. За допомогою законів держава визначає також ритмічність оплати праці (щотижня, 14 днів, щомісячно).

Соціальні заходи на ринку праці. Соціальна політика відносно ринку праці пов'язана перш за все з можливостями держави впливати на попит, на робочу силу.

Вплив на ринок праці здійснюється:

- за допомогою корегування правових норм, які стосуються використання в країні іноземної робочої сили;
- шляхом скорочення доступу деяких груп робітників на ринок праці (наприклад, скорочення пенсійного віку);
- шляхом інформування про його стан зацікавлених організацій;
- шляхом організації і фінансування системи перенавчання робітників у зв'язку зі структурними змінами в економіці.

Житлова політика. У традиційному варіанті вона проводиться шляхом надання допомоги робітникам, які орендують житло. Але є альтернативний варіант: держава в спроможності заохочувати самостійне житлове будівництво. При цьому використовуються різні можливості. Наприклад, територіальні органи влади самі створюють відносно дешеві комплекси житла і здають їх в найми сім'ям з низькими доходами тощо.

### **Завдання для самостійної роботи**

1. Розкрийте основні принципи соціальної політики.
2. Назвіть основні соціальні пріоритети стратегічного характеру.

3. У чому полягають завдання соціальної політики?
4. Якими методами держава регулює попит на робочу силу?
5. Особливості державного регулювання ринку праці в умовах перехідної економіки.
6. Назвіть елементи механізму розподілу та перерозподілу доходів.
7. Чим обумовлюється рівень життя населення?
8. Яку роль в соціальній політиці відіграє соціальне страхування? Назвіть основні форми та принципи соціального страхування.
9. Що розуміють під соціальною справедливістю?
10. Назвіть основні критерії класифікації доходів населення.
11. Назвіть основні джерела доходів населення.
12. Як визначається рівень диференціації доходів?
13. Чому для забезпечення соціальних гарантій потрібне втручання держави?
14. Особливості соціально-економічного розвитку ринку праці в Україні.
15. Економічні та адміністративні важелі регулювання ринку праці в Україні.

### Рекомендована література

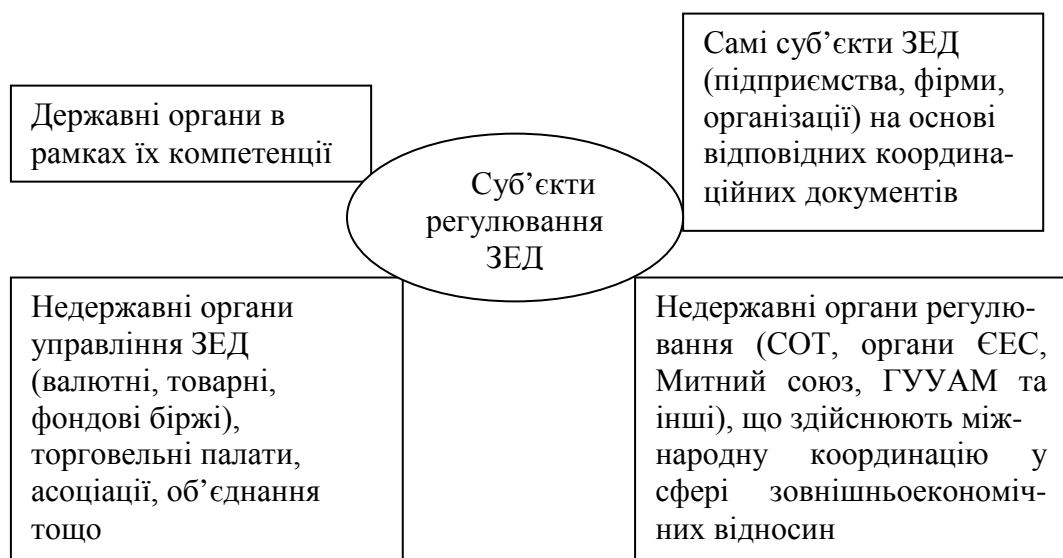
1. Абакумова Н.Н., Подвалова Р.Я. Политика доходов и заработной платы. – Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. – 224 с.
2. Бондар І.К. О системе социальной защиты населения. Актуальні проблеми управління територіями в Україні. – К.: Віпол, 1993. – С. 107, 108.
3. Государственное регулирование экономики и социальный комплекс: Учеб. Пособие для вузов / Под. Ред. Т.Г.Морозовой, А.В.Пикулькина. – М.:Финстатинформ, 1997. – С.94-217.
4. Данилюк А.І. Соціальна інфраструктура як фактор розвитку трудового потенціалу // Вісник економічної науки України. – 2007. – №1. – С.36-38.
5. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 2 вид., перероб і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
6. Дема Д.І. Державне регулювання соціального захисту населення в країнах із ринковою економікою // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 59-62.
7. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки: Опорний конспект лекцій. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 144 с.
8. Купалова Г. І., Молдаван Л. В. Трансформація управління соціальною інфраструктурою села // Економіка АПК. – 1997. – № 6. – С. 73-78.
9. Нестеренко В., Рокоча В. Государственное регулирование в социальном рыночном хозяйстве ФРГ // Экономика Украины. – 1994. – № 5. – С. 57–63.
10. Папів М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 4-9.
11. Петрук Т. Державне регулювання підприємницької діяльності як фактор формування соціально орієнтованої економіки // Регіональна економіка. – 2000. – № 3. – С. 67-73.

12. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 7 листопада.
13. Про зайнятість населення: Закон України // Відомості Верховної Ради України – 1991. – №14.
14. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. – К., 2005. – 50 с.
15. Социальные механизмы регулирования рынка рабочей силы / Г.Н.Соколова, И.И.Куропаткин, И.Ю.Никитина – Минск, 1993.
16. Шестакова Е. Реформирование системы социальной защиты населения в странах Восточной Европы // МЭиМО. – 1997. – №1. – С.51-59.
17. Экономика и социология труда. – Ижевск: Изд-во Удмуртского ун-та, 1997. – 622 с.
18. Экономика труда и социально-трудовые отношения. – М.:МГУ, 1996. – 623 с.
19. Эрхард Л. Благосостояние для всех. – М.: Дело, 2001. – 352 с.

### 3.6. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

#### 3.6.1. Зовнішньоекономічна політика і її цілі. Основні форми зовнішньоекономічних відносин. Основні типи зовнішньоекономічної політики (фритредерство, протекціонізм).

Суб'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності надані на рис. 3.7.



**Рис. 3.7. Суб'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності.**

Під зовнішньоекономічними відносинами розуміють сукупність економічних відносин між різними країнами.

Основні форми зовнішньоекономічних відносин: міжнародна торгівля, міжнародний рух капіталів, міграція робочої сили, міжнародний обмін науково-технічною інформацією і технологіями, міжнародні валютно-фінансові відносини.

Зовнішньоекономічна політика – це заходи держави з метою здійснення відповідного впливу на зовнішньоекономічні відносини країни.

Основні типи зовнішньоекономічної політики:

- фритредерство – політика вільної торгівлі, невтручання держави в приватногосподарську діяльність;
- протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

### **3.6.2. Інструменти зовнішньоекономічної політики. Заходи у сфері цін. Кількісний контроль. Валютні обмеження. Політика обмінного курсу.**

Інструменти зовнішньоекономічної політики: заходи у сфері цін, кількісний контроль, валютні обмеження, політика обмінного курсу.

Заходи у сфері цін. Шляхом цінових надбавок або знижок держава може змінювати ціни на імпорتنі та експортні товари і таким чином здійснювати вплив на зовнішню торгівлю. Подібні заходи узгоджуються із принципами ринкового господарства, так як залишається в силі механізм ціноутворення і не порушується право підприємств на експортну і імпорتنу діяльність. Надбавки до цін виникають перш за все через митні тарифи при ввезенні товарів.

Види митних податків:

- адвалерне мито – запроваджується у вигляді відсотка від митної вартості товару;
- специфічне мито – визначається у вигляді фіксованої суми з одиниць виміру;
- комбіноване мито – визначається як поєднання ставок адвалерного та специфічного мита.

Митні податки призводять до подорожчання імпорتنих товарів і тим самим зменшують шанси їх збуту в порівнянні з товарами вітчизняного виробництва.

Експортні субсидії – пільги фінансового характеру, які надаються державою експортерам для розширення вивозу товарів за кордон.

2.2. Кількісний контроль – в межах зовнішньоекономічної політики за допомогою заходів щодо регулювання фізичних об'ємів експорту та імпорту обмежується право підприємств на ввіз і вивіз товарів.

Основні форми кількісного контролю: квотування та ліцензування, вимога національного вмісту, технічні, адміністративні норми і правила та стандарти, політика державних закупок, «добровільні» експортні обмеження, торговельне ембарго.

Валютні обмеження – це система економічних, юридичних та організаційних заходів, які регламентують операції з національною та іноземною валютою, золотом та іншими валютними цінностями.

Валютні обмеження передбачають заходи щодо цільового регулювання платежів та переказів за кордон, у тому числі: порядок репарації прибутку, часткову або повну заборону вільної купівлі та продажу іноземної валюти, обов'язкове депонування зовнішніх кредитів.

Підстави для встановлення валютних обмежень: нестача валюти, тягар зовнішньої заборгованості, незбалансованість платіжних балансів, запобігання втечі капіталу, обмеження спекулятивних операцій та забезпечення стабільності національної валюти, захист національних активів від іноземної експансії.

Умови обігу і використання внутрішньої валюти називаються конвертованістю валюти.

За ступенем конвертованості валюти поділяються на: вільно конвертовані, частково конвертовані, замкнуті (неконвертовані).

Обмінний курс валют відображає вартість національної валюти на світовому ринку.

Залежно від ступеня втручання органів державної влади у ринкове курсоутворення, обміні курси поділяються на: гнучкі, фіксовані.

Гнучкі курси можуть бути: вільні, регульовані. Вільні – складаються на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної (курсової) політики з боку держави. Регульовані – курси, які складаються на валютному ринку під впливом валютної (курсової) політики.

Фіксований курс у класичному вигляді – це твердий курс національної валюти, за яким уряд офіційно зобов'язується вільно обмінювати національну валюту на іноземну і навпаки без обмеження кількості.

Незалежно від особливостей, валютна політика характеризується напрямком впливу на валютний курс. Існує два напрямки впливу на валютний курс:

- девальвація – зниження курсу національної валюти відносно зарубіжних валют чи міжнародних розрахункових одиниць (СДР, ЕКЮ та ін.), раніше – і стосовно золота;
- ревальвація – підвищення курсу національної валюти стосовно зарубіжних валют чи міжнародних розрахункових одиниць.

### **3.6.3. Міжнародні організації і угоди. Міжнародний валютний фонд. Європейський Союз. Група Світового банку.**

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – це валютно-фінансова організація міжурядового співробітництва. Його політика та діяльність регулюється статутом. Специфіка фонду порівняно з іншими міжурядовими організаціями полягає у тому, що у своїй діяльності він об'єднує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.



### Цілі МВФ:

- розвиток міжнародного співробітництва у валютній сфері через постійну організацію, яка забезпечує механізм консультацій з міжнародних валютно-фінансових проблем;
- сприяння розширенню та збалансованому зростанню міжнародної торгівлі, підтриманню високого рівня зайнятості та реальних доходів;
- забезпечення стабільності валютних курсів;
- допомога у створенні багатосторонньої системи платежів за поточними операціями між членами, усунення валютних обмежень, які гальмують розвиток світової торгівлі;
- надання загальних ресурсів Фонду у тимчасове користування членами з метою забезпечення можливості відхилень у платіжних балансах без застосування заходів, що завдають шкоди національному та міжнародному розвитку;
- скорочення тривалості та зменшення ступеня нерівноваги у міжнародному балансі розрахунків членів. Кожна держава, член МВФ, має відповідним чином розраховану квоту (внесок).

### ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (ЄС).

Цілі ЄС полягають в першу чергу в створенні «єдиного ринку» і в послідовному зближенні економічної політики, яку проводять країни, члени ЄС. У результаті буде досягнуте постійне і стабільне зростання в рамках ЄС.

В ЄС зливаються національні економіки країн-членів у єдиний крупний ринок, в якому послідовно будуть реалізовані наступні «чотири свободи»:

Свобода товарообміну – означає, що національні ринки об'єднуються в єдину митну зону (митний союз), в якій не будуть ні стягуватися мита, ні діяти ніякі кількісні обмеження.

Свобода руху робочої сили в межах ЄС – гарантує всім громадянам право шукати роботу в будь-якій країні Союзу, працювати там або здійснювати іншу економічну діяльність.

Свобода вибору місця проживання – забезпечує всім працездатним громадянам можливість вибору місця проживання в будь-якій країні ЄС.

Свобода руху капіталів і платежів – передбачає, що в якості фактора виробництва капітал може бути без перешкод використаний на всій території Союзу.

### ГРУПА СВІТОВОГО БАНКУ.

Світовий банк є багатосторонньою неурядовою кредитно-фінансовою установою. Назва «Світовий банк» об'єднує самостійні у юридичному та фінансовому відношенні суб'єкти: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР) та Міжнародну фінансову корпорацію (МФК), Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ).

Офіційні цілі усіх членів Групи Світового банку – зменшення бідності і підвищення життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння

економічному розвитку останніх і залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що розвиваються.

### **Завдання для самостійної роботи**

1. У чому полягає суть зовнішньоекономічної політики держави?
2. Чим викликана необхідність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
3. Назвіть об'єкти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
4. Хто є суб'єктами державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
5. Характерні риси зовнішньоекономічного становища України.
6. Які основні цілі зовнішньоекономічної політики Української держави?
7. За якими принципами має здійснюватися регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
8. Що таке валютне регулювання?
9. Основні способи стимулювання експортного виробництва.
10. У чому полягає суть та призначення золотовалютних резервів? Що таке спеціальні права запозичення?
11. Назвіть основні аргументи прибічників протекціонізму.
12. Назвіть негативні наслідки використання політики протекціонізму.
13. Опишіть механізм дії імпортного мита. Які недоліки цього інструменту?
14. Які види митних тарифів ви знаєте? Де вони застосовуються?
15. Проаналізуйте спільні риси та відмінності між митним тарифом та імпортними квотами. Назвіть випадки, коли доцільно застосовувати митний тариф, а коли імпортну квоту?
16. Дайте характеристику основних заходів політики валютних обмежень.
17. Назвіть основні системи регульованих гнучких валютних курсів.
18. З якою метою здійснюється девальвація національної валюти?
19. Назвіть основні цілі МВФ.
20. Які основні цілі Європейського Союзу?

### **Рекомендована література**

1. Буглай В.Б. Ливенцев Н.Н. Международные экономические отношения. – М.: Финансы и статистика, 1996. – Гл.1-2.
2. Бурковський І. Теорія міжнародної торгівлі. – К.: Основи, 1996. – 241 с.
3. Губенко В.І. Теоретичні аспекти розвитку зовнішньоекономічної діяльності АПК // Держава та регіони. – 2007. – №1. – С.97-100.
4. Губський Б.В., Лук'яненко Д.Г., Сіденко В.Р. Концептуальні засади розвитку зовнішньоекономічної діяльності України // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 7. – С. 239-247.

5. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 214 с.
6. Киреев А.П. Международная экономика: В 2-х ч. – М.: Международ. отношения, 1997. – Ч.1. – Гл. 4-7.
7. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки: Опорний конспект лекцій. – Чернігів: ДКП РВВ, 2000. – 144 с.
8. Кулик О.М. Розвиток зовнішньоекономічних відносин в Україні // Держава та регіони. – 2007. – №3. – С. 292-294.
9. Кухарська Н. Експортно-імпортна політика України: роки незалежності // Регіональна економіка. – 2005. – №3. – С.57-66.
10. Мазаракі А. та ін. Світовий ринок товарів та послуг: товарна структура. – К.: КДТЕУ, 1997.
11. Масловська Л. Управлінські аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в перехідний період // Економіка України. – 2006. – № 9. – С.67-72.
12. Міжнародні валютно-кредитні відносини / За ред. А.С.Філіпенка. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
13. Патошина Г.М. Митне регулювання експорту української продукції в умовах входження до СОТ // Економіка та підприємництво. – 2007. – №4. – С.193-197.
14. Пісьмаченко Л.М. Історія розвитку державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні // Економіка та держава. – 2007. – №10. – С.80-82.
15. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон УРСР // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №29.
16. Стеценко Ж.В. Державне регулювання експорту в Україні та його значення при вступі в ЄС // Економіка та держава. – 2007. – №6. – С.62-64.
17. Чувардинський О.Г. Зовнішня політика України в умовах світової економічної інтеграції і глобалізації // Економіка та держава. – 2006. – №2. – С.36-39.

#### 4. Глосарій

**Аграрно-промисловий комплекс (АПК) країни** – сукупність галузей, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, її переробкою, реалізацією та обслуговуванням самого сільського господарства.

**Адміністративні методи** – заходи (засоби) державної влади, що мають своїм змістом заборону, дозвіл або примусові дії щодо діяльності суб'єктів економіки: укази, розпорядження, інструкції, норми, нормативи, державні стандарти, правила, контроль за їх виконанням та дотриманням, санкції та порушення.

**Адміністративно-економічне регулювання** – форма державного регулювання економіки (ДРЕ), яка складається із системи адміністративних

та економічних заходів держави, спрямованих на створення умов ефективного функціонування ринкової системи та досягнення соціальних цілей суспільства (роздержавлення, приватизація, реприватизація, демонополізація економіки, макроекономічне планування та програмування, антимонопольне регулювання, створення державних стандартів і нормативів, контроль за їх виконанням, регламентація діяльності суб'єктів економіки, у тому числі й у сфері зовнішньоекономічних відносин, встановлення фіксованих цін на товари та тарифів на послуги, перерозподіл амортизаційних відрахувань тощо).

**Адміністративно-командна система управління** – централізоване, всеохоплююче державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану (обов'язкових для виконання планових завдань щодо виробництва продукції і послуг) з використанням наказів, інструкцій та інших позаекономічних (адміністративних) методів.

**Амортизаційна політика** – встановлення державою строків служби, норм та порядку амортизаційного списання, формування та використання амортизаційного фонду (рівномірне або нерівномірне списання – політика прискореної амортизації).

**Банківська система країни** – дворівнева система, яка складається з центрального (національного) банку і мережі комерційних банків.

**Бюджетно-податкова політика** – система регулювання, пов'язана з функціонуванням державних фінансів, формуванням державного бюджету та державними витратами і спрямована на реалізацію цілей соціально-економічного розвитку країни.

**Валютна інтервенція** – засіб валютного регулювання, що передбачає продаж центральним банком золота та інших золото-валютних резервів.

**Валютне регулювання** – сукупність заходів держави та центрального банку в сфері валютних відносин: валютні обмеження; регулювання валютних курсів; валютна інтервенція; антидемпінгові заходи (антидемпінгове мито, компенсаційне мито); імпортні депозити тощо.

**Грошова система країни** – обіг грошової маси (монет і паперових грошей); чеків, що створюються на основі депозитних вкладів у комбанках; інших фінансових документів та платіжних засобів.

**Грошова емісія** – забезпечення економіки засобами обігу, платежу, нагромадження, а також покриття дефіциту державного бюджету.

**Демпінг** – продаж товарів на ринках інших країн за цінами, нижчими від внутрішніх.

**Державне підприємництво** – господарська та інша підприємницька діяльність державних підприємств щодо виробництва матеріальних благ та надання послуг суб'єктам економіки (приватним підприємствам і населенню).

**Державне регулювання економіки (ДРЕ)** – система типових заходів (форм, методів та інструментів) законодавчого, виконавчого та судового характеру, за допомогою яких держава забезпечує ефективний розвиток національної економіки і реалізацію соціально-економічних цілей

суспільства.

#### **Державне регулювання економіки:**

- **як навчальна дисципліна** – навчальний курс, який покликаний дати знання про суть, цілі та методологію управління національною економікою;

- **як наука** – це синтез знань про ефективне використання державою різноманітних форм, методів та інструментів задля досягнення соціально-економічних цілей розвитку суспільства;

- **як практична діяльність** – управління соціально-економічним розвитком країни, тобто сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою надання певної спрямованості господарській діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації певних цілей.

#### **Державне регулювання:**

- **зовнішньоекономічних відносин** – формування правових, економічних, організаційних та інституційних механізмів для ефективного здійснення діяльності у сфері зовнішньої торгівлі, міжнародного науково-технічного та виробничого співробітництва, міграції капіталів та робочої сили, спільного освоєння повітряного та космічного простору, Світового океану, охорони навколишнього середовища;

- **інвестиційної діяльності** – пряме державне управління інвестиціями; регулювання умов проведення інвестиційної діяльності (опосередковане управління); контроль за законністю здійснення інвестиційної діяльності всіма учасниками та інвесторами;

- **соціальних процесів** – використання органами державної влади та управління різноманітних засобів (форм, методів та інструментів) з метою регулювання розвитку соціальної сфери, умов життя та праці населення країни, послаблення (усунення) негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості і соціально-політичної стабільності в країні.

**Державний бюджет** – річний план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання нею відповідних функцій і реалізації конкретних цілей; є складовою консолідованого державного бюджету.

**Державний сектор економіки** (специфічний інструмент ДРЕ) – комплекс господарських об'єктів, які повністю або частково перебувають у власності (підпорядкуванні) центральних або місцевих органів державної влади і використовуються державою для виконання нею економічних, соціально-культурних та політичних функцій.

**Державні фінанси** – сукупність державного бюджету та позабюджетних коштів (кошти пенсійних фондів, страхових компаній, кредитних спілок тощо).

**Держконтракт і держзамовлення** – договори між державою і суб'єктами господарювання та виготовлення певного товару чи виконання

певного виду послуг з метою задоволення соціально-економічних потреб споживача, стимулювання виробництва дефіцитного товару, у тому числі й на експорт, розвитку пріоритетних галузей і виробництв, впровадження нових технологій, виконання міжнародних угод та задоволення соціальних потреб суспільства.

**Дефіцит державного бюджету** – перевищення витрат бюджету над його доходами.

**Директивне планування** – спосіб управління економікою країни із застосуванням обов'язкових для виконання завдань з виробництва та розподілу продукції і послуг.

**Дотація** – різновид субсидій, а саме: асигнування, доплата із державного бюджету з метою збалансування бюджетів нижчих рівнів.

**Економічна (господарська) система** – особливим чином упорядкована, скоординована система зв'язків між суб'єктами національної економіки. Види економічних систем: традиційна (натуральне господарство), ринкова, адміністративно-командна (АКС), змішана (ринкова економіка змішаного типу), перехідна.

**Економічна політика держави** – система економічних ідей, цілей держави, завдань та засобів їх досягнення, а також діяльність органів державної влади й управління щодо їх реалізації.

**Економічний дирижизм** – активна участь держави у регулюванні соціально-економічного розвитку країни на основі використання широкого спектра методів й інструментів, у тому числі адміністративних, специфічних, неформальних.

**Економічний лібералізм** – система соціально-економічних відносин, у якій домінують ринкові регулятори (ринковий механізм), а роль держави зводиться до використання мінімальних економічних функцій на основі використання переважно економічних і правових методів регулювання.

**Економічні методи ДРЕ** – створена державою система фінансового або матеріального стимулювання діяльності суб'єктів господарювання, що впливає на їхні економічні інтереси та обумовлює адекватну поведінку: інструменти податкової, амортизаційної, облікової, митної, валютної політики тощо.

**Змішане управління національною економікою** – система управління, яка передбачає органічне поєднання переваг ринкових і державних регуляторів.

**Зовнішньоекономічна політика** – діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами, на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора у національній економіці, реалізацію конкурентних переваг країни, раціональне входження у світове господарство.

**Золотовалютні резерви** – золото; вільноконвертована іноземна валюта; міжнародні розрахункові засоби (ЕКЮ, спеціальні права запозичення тощо).

**Інвестиційна політика держави** – діяльність держави щодо

регулювання інвестиційної діяльності з метою реалізації цілей економічної, науково-технічної та соціальної політики; комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, структурну перебудову, підвищення ефективності національної економіки.

**Індекс вартості життя** – індекс роздрібних цін спеціального набору товарів і послуг, що становлять бюджет середнього споживача («споживчий кошук»), його прожитковий мінімум.

**Індекс розвитку людського потенціалу (індекс людського розвитку –ІЛР)** – показник, запропонований ООН як інтегрована оцінка рівня цивілізованості країни, що ґрунтується на таких складових: 1) тривалість життя населення; 2) рівень освіти; 3) обсяг ВВП на душу населення.

**Індекс якості життя** – комбінований показник, який конкретизує показник ІЛР і характеризує рівень освіти, медичного обслуговування, тривалість життя, ступінь зайнятості населення, його платоспроможність, доступ до культурних цінностей, участь у політичному житті тощо.

**Індикативне планування** – спосіб регулювання економічних процесів за допомогою розробки планових показників рекомендаційного, орієнтовного характеру, що конкретизують цілі й пріоритети розвитку національної економіки, створення державою відповідних фінансових та інших стимулів для їх реалізації.

**Інноваційна політика держави** – комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів НТП у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці.

**Інтуїтивні методи прогнозування** (методи експертної оцінки) – розробка прогнозу на основі індивідуального чи колективного опитування спеціалістів (експертів) з приводу майбутнього розвитку складних об'єктів (явищ, процесів тощо).

**Інституційні перетворення** – формування системи соціально-економічних відносин шляхом створення відповідних правових, економічних та соціальних інститутів: створення ринкового законодавства; раціональної кредитно-грошової, банківської та фінансової систем; становлення інституту приватної власності; демонополізація економіки; структурна перебудова економіки; макроекономічне програмування; проведення адміністративної реформи; розвиток інституту соціального партнерства тощо.

**Квотування** – встановлення державою розмірів, частки у загальному виробництві, продажу, збуті, експорті чи імпорті.

**Кейнсіанство** – економічна школа, що відстоює необхідність і важливість державного регулювання економіки, пояснюючи це недосконалістю ринкового механізму на основі використання як прямих, так і опосередкованих економічних методів (бюджетно-фінансове регулювання, стимулювання сукупного попиту та інвестиційної активності, розширення державних витрат, зменшення рівня облікової ставки, збільшення рівня зайнятості тощо).

**Класична теорія регулювання економіки (саморегулювання)** основним регулятором економічних процесів вважає ринковий механізм, який ефективно регулює розподіл ресурсів, автоматично встановлює економічну рівновагу (між попитом і пропозицією) і забезпечує необхідність втручання держави в економіку.

**Конкурентноздатність національної економіки** – практична реалізація конкурентних переваг країни, виробництво товарів і послуг, що відповідають вимогам якості та ціновим параметрам світового ринку.

**Кошик споживача** – вартість стандартного набору товарів та послуг масового споживання середнього громадянина у конкретній країні на певний час.

**Кредитно-грошова політика** – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки: грошова емісія, встановлення розміру облікової ставки, операції на фондовому ринку, регламентація діяльності комбанків, визначення норми обов'язкових резервів тощо.

**Ліцензування** – видача державними органами дозволу на право займатися певним видом діяльності, у тому числі експортно-імпортними операціями тощо.

**Макроекономічне (державне) планування** – розробка моделі майбутнього стану національної економіки з одночасним визначенням шляхів, способів, засобів і термінів досягнення параметрів економічного і соціального розвитку.

**Макроекономічне (державне) прогнозування** – науково обгрунтоване передбачення напрямків розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки у майбутньому, альтернативних шляхів і строків досягнення бажаних цілей, наслідків державного втручання (невтручання) в економічне життя суспільства.

**Макроекономічне (державне) програмування** – розробка комплексних програм розвитку національної економіки або її секторів, тобто визначення цілей і пріоритетів економічного і соціального розвитку країни, а також можливих шляхів та засобів їх реалізації – взаємоузгодженої та комплексної системи заходів органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

**Марксизм** – економічна школа, заснована на вченні К.Маркса, що обгрунтовує необхідність знищення приватної власності, конкуренції та здійснення планомірного соціально-економічного розвитку на основі суспільної (загальнонародної) власності під контролем держави за допомогою плану.

**Межа малозабезпеченості** – величина сукупного доходу на душу населення, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів та послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством.

**Меркантилізм** – перша економічна школа, яка вважала джерелом



багатства золото і срібло (пізніше – надлишок продуктів, що обмінювали на зовнішньому ринку) і розробляла рекомендації щодо розвитку міжнародної торгівлі.

**Методи експертної оцінки (інтуїтивні методи прогнозування)** – розробка прогнозу можливого визначення цілей та засобів їх досягнення на основі отриманої інформації про об'єкт прогнозування від спеціалістів (експертів). Застосовуються для оцінки складного об'єкта прогнозування (явища, процесу), на розвиток якого впливає багато факторів.

**Методи нетарифного регулювання** – регламентація митних процедур, оподаткування експорту та імпорту, митні збори тощо.

**Методи прогнозної екстраполяції** – вивчення попереднього розвитку об'єкта прогнозування і перенесення минулих та сучасних закономірностей цього розвитку на майбутнє.

**Механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки змішаного типу** – система макроекономічних регуляторів, що використовує як основні складові ринкові регулятори (ринковий механізм), важелі державного впливу на економіку (державне регулювання), корпоративне управління та інститут соціального партнерства.

**Митна політика** – політика встановлення державою податків на товари, майно, цінності, які перевозяться через кордон країни (митних тарифів), з метою захисту національних інтересів і наповнення державного бюджету країни.

**Митні тарифи** – систематизований перелік митних зборів з товарів, що ввозяться у країну чи вивозяться з неї.

**Міжгалузевий народногосподарський комплекс** – сукупність (система) підприємств, що економічно, технологічно та організаційно взаємозв'язані між собою і випускають готовий до кінцевого споживання певний вид продукції.

**Макроекономічна (регуляторна) політика держави** – заходи щодо створення сприятливих умов становлення та розвитку підприємництва, насамперед проведення інституційних перетворень, державна підтримка підприємницької діяльності, управління державними підприємствами тощо.

**Міське самоврядування** – гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів чи посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення у межах чинного законодавства України. Система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної і міської ради; районні та обласні ради.

**Монетаризм** – економічна неоліберальна школа, яка не визнає широкого втручання держави в економіку, віддає перевагу непрямим (опосередкованим) методам державного впливу, зокрема регулюванню грошового обороту.

**Науково-технічні програми** – форма реалізації державної науково-технічної політики, що забезпечує реалізацію стратегії випереджувального

техніко-економічного розвитку, концентрацію ресурсного потенціалу на ключових ланках нового технологічного укладу.

**Національна економіка** – велика складна економічна система, яка включає комплекс взаємодіючих між собою суб'єктивних (держава, юридичні та фізичні особи) і об'єктивних елементів (відносини, зв'язки, що виникають у процесі взаємодії суб'єктів економіки) і має певні властивості (структуру, цілісність, цілеспрямованість, наявність ресурсів, пропорційність, стійкість, адаптивність, самозбереження, саморегуляцію та самоорганізацію, наявність управляючого центру).

**Недержавні органи управління економікою** – асоціації, об'єднання, спілки (професійні, захисту прав споживачів, молодіжні, екологічні, ветеранів, за професійним спрямуванням тощо).

**Неокласичний синтез** – економічна школа, яка подолавши розрив і протистояння між кейнсіанством і неолібералізмом, органічно поєднала їхні переваги, зокрема обґрунтувала необхідність і доцільність використання ринкових та державних регуляторів. Є теоретичною базою змішаної системи управління економікою.

**Непрямі методи ДРЕ** передбачають опосередкований вплив держави на діяльність суб'єктів економіки за допомогою економічних і правових методів (інструментів).

**Неформальні засоби ДРЕ** – вплив держави на формування громадської думки, суспільної свідомості, економічного мислення громадян країни за допомогою використання таких засобів, як публічні лекції, реклама, спеціальні програми на радіо і телебаченні, публікації у періодичних виданнях, оприлюднення, оприлюднення результатів соціологічних досліджень і опитувань тощо.

**Об'єкти ДРЕ** – сфери, галузі, регіони, а також якища, ситуації та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично чи вирішуються у далекому майбутньому (в той час як з'ясування цих проблем конче потрібне для нормального функціонування економіки та підтримання соціальної стабільності).

**Облікова ставка** – розмір відсотка, за яким центральний банк країни продає кредитні ресурси комерційним банкам, а ті під позичковий відсоток кредитують суб'єктів економіки.

**Операції на відкритому (фондовому) ринку** – зміна пропозиції позичкового капіталу в країні шляхом купівлі або продажу центральним банком цінних паперів (облігацій, векселів, сертифікатів тощо) юридичних чи фізичних осіб.

**Опосередковані методи ДРЕ** – непрямі способи державного впливу на соціально-економічні процеси.

**Органи місцевої (регіональної) влади** – органи місцевого (регіонального) самоврядування та місцеві (регіональні) органи виконавчої влади – держадміністрації відповідного рівня.

**Податки** – обов'язкові державні платежі, які стягуються у державний

бюджет у визначених законодавством розмірах та встановлені строки. Є одним з інструментів, який виконуючи фіскальну (формує бюджетні надходження) та економічну функцію (стимулює або стримує економічний розвиток, посилює або зменшує нагромадження капіталу, розширює чи звужує платоспроможність населення), забезпечує ефективне державне регулювання економіки.

**Податкова система** – сукупність податків і податкових платежів, що сплачуються державі у встановленому законодавством країни порядку.

**Політика прискореної амортизації** – різновид амортизаційної політики – зменшення строків служби основного капіталу, списання вартості на ранніх стадіях експлуатації.

**Правові методи ДРЕ** – система законів та законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання (визначають правовий простір).

**Принципи ДРЕ** – це принципи наукової обґрунтованості, погодження інтересів, цілеспрямованості, системності, комплексності, пріоритетності, адаптації, мінімальної достатності, ефективності.

**Прогноз** – науково обґрунтоване передбачення можливого розвитку об'єкта у майбутньому; альтернативних шляхів і строків досягнення бажаного стану.

**Прожитковий мінімум:**

**фізіологічний** – вартість товарів і послуг, необхідних для задоволення лише основних фізіологічних потреб протягом відносно короткого періоду, практично без придбання одягу, взуття, інших непродовольчих товарів;

**соціальний (бюджет мінімального додатку)** – вартість товарів і послуг, які суспільство визнає необхідним для збереження прийняттого рівня життя. Крім мінімальних норм задоволення фізіологічних потреб, включає затрати на мінімальні соціальні та духовні потреби.

**Промислова політика держави** – підкріплені фінансово-економічними та організаційно-правовими заходами держави інвестиційно-структурні перетворення, спрямовані на розвиток реального сектору на сучасній технічній і технологічній основі, формування перспективних галузей і виробництв, підвищення конкурентоздатності національної економіки.

**Протекціонізм** – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

**Прямі методи ДРЕ** – методи, за допомогою яких держава безпосередньо втручається в економічні процеси (держконтракт, держзамовлення, надання субсидій, дотацій, встановлення державних стандартів, регламентування діяльності суб'єктів економіки тощо).

**Регіональна політика держави** – діяльність держави стосовно забезпечення збалансованого і комплексного розвитку окремих територій країни виходячи із загальнодержавних та місцевих інтересів, використання абсолютних і відносних переваг регіонів.

**Ринковий механізм** – діяльність держави стосовно забезпечення

збалансованого і комплексного розвитку окремих територій країни виходячи із загальнодержавних та місцевих інтересів, використання абсолютних і відносних переваг регіонів.

**Ринковий механізм** – спосіб (форма) організації і функціонування відносин між суб'єктами господарювання, що базується на принципах економічної свободи, вільної взаємодії попиту і пропозиції, вільного ціноутворення, конкуренції.

**Середній клас** – прошарок суспільства, що характеризується такими ознаками: особиста свобода; самостійна економічна діяльність; наявність власності; досить високий рівень доходів; володіння професією, що передбачає отримання спеціальних знань; адекватні спосіб життя і якість життя; роль у суспільстві.

**Система соціального захисту населення** – встановлення допустимих параметрів життя (розмір прожиткового фізіологічного і соціального мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги); захист населення від зростання цін і товарного дефіциту; вирішення проблеми безробіття і забезпечення ефективної зайнятості; перепідготовка кадрів; пенсійне забезпечення; утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо; соціальні трансферти (допомога з безробіття, одноразові чи щомісячні виплати на дітей, з материнства, з хвороби та інших причин, житлові субсидії тощо); соціальне обслуговування (надання соціальних послуг окремим категоріям громадян і т. ін.); надання необхідної медичної допомоги тощо.

**Соціальна політика** – діяльність держави, спрямована на створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства: підтримка відносин між соціальними групами і всередині їх, забезпечення умов для підвищення добробуту членів суспільства, створення соціальних гарантій, формування ефективних економічних стимулів для участі у виробництві, соціальний захист населення.

**Соціальна сфера** – підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства та людини, задоволенням їхніх потреб та інтересів.

**Соціальний захист населення** – державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найвразливішим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через встановлення соціальних стандартів.

**Стратегічне макроекономічне планування** – вибір основних пріоритетів розвитку національної економіки, головну роль у реалізації яких відіграє держава і які набувають статусу цільових державних програм.

**Суб'єкти ДРЕ** – суб'єкти виконання (держава та її інституційні органи в особі законодавчих, виконавчих та судових органів різних рівнів) та

суб'єкти впливу на прийняття управлінських рішень (громадські та політичні об'єднання, засоби масової інформації, окремі особистості тощо).

**Субвенція** – форма грошової чи матеріальної допомоги, що надається державою в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, війна, економічні кризи тощо).

**Субсидія** – форма цільової фінансової або матеріальної допомоги держави окремим суб'єктам економіки (галузям, регіонам, фірмам, банкам, фізичним особам), наприклад житлові субсидії населенню.

**Технопарк** – акціонерна компанія, яка займається патентуванням, рекламою, лізингом, маркетинговими дослідженнями, надає консультації, здає в оренду приміщення для дослідницького виробництва тощо.

**Технополіс** – якісно нова територіальна форма інтеграції науки і виробництва, що забезпечує високі темпи науково-технічного розвитку території за рахунок реалізації потенціалу регіону.

**Торговельний баланс** відображає експорт та імпорт товарів.

**Управління економікою** – свідомий вплив держави на об'єкти і процеси з метою цілеспрямування господарської діяльності, узгодження дій суб'єктів національної економіки й отримання бажаних результатів. Включає макроекономічний аналіз, прогнозування, планування та програмування соціально-економічного розвитку країни, організацію, регламентацію, стимулювання та оперативне регулювання діяльності суб'єктів господарювання, контроль за дотриманням ними правил і норм економічної поведінки.

**Фіксовані ціни на товари і тарифи на послуги** – встановлений державою певний рівень цін на певні товари і тарифів на послуги.

**Фінансова політика держави** – заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства.

**Фінансова система країни** – державний бюджет; позабюджетні фонди (пенсійні, страхові, кредитні та інші фонди); фінанси підприємств; місцеві фінанси (бюджети областей, міські, районні, сільські тощо).

**Фінансово-бюджетне регулювання** – основний комплекс засобів державного регулювання фінансової системи країни і насамперед використання державних фінансів.

**Фіскальна політика** – діяльність держави щодо формування та регулювання державного бюджету (бюджетно-податкова політика), а також мобілізації коштів у державну казну з інших джерел.

**Фритредерство** – політика вільної торгівлі стосовно лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили тощо.

Функції ДРЕ:

- цільова – визначення цілей, пріоритетів та основних напрямків розвитку національної економіки;
- стимулювання – формування регуляторів, здатних ефективно

впливати на діяльність господарюючих об'єктів (їхні інтереси) і стимулювати розвиток економічних процесів у бажаному для суспільства напрямку;

- нормативна (регламентуюча) встановлення державою правового простору (правил гри) за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів, що регламентують діяльність суб'єктів економіки;

- коригуюча – коригування розподілу ресурсів в економіці (передусім через бюджет) з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства;

- соціальна – регулювання державою соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, захист навколишнього середовища тощо;

- безпосереднього управління неринковим сектором економіки – регулювання державного сектору економіки, забезпечення створення суспільних товарів і благ;

- контролююча – нагляд і контроль державних органів за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів економічних, екологічних та соціальних стандартів тощо.

**Центральний банк країни** – банк, який очолює банківську, кредитну та грошову системи країни, має монопольне право грошової емісії, здійснює кредитно-грошову політику в інтересах національної економіки, регулює діяльність комерційних банків.

**Центральні органи державного управління економікою України** – вищий законодавчий орган (Верховна Рада); вищий виконавчий орган (Кабінет Міністрів), який підпорядковується Главі держави – Президенту; вищий судовий орган (Конституційний суд), а також їхні структурні підрозділи (насамперед центральні органи виконавчої влади – міністерства, державні комітети, органи зі спеціальним статусом тощо).

**Цілі ДРЕ** – раціональне використання ресурсів, забезпечення макроекономічної ефективності, стабільності, конкурентноздатності національної економіки, реалізація соціальних цілей розвитку суспільства.

**Цінове регулювання** – вплив держави на ринкове ціноутворення та ціни за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентноздатності національної економіки, пом'якшення соціальної напруги тощо.

### **Список основних використаних джерел**

1. Савченко В.Ф. Програмне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: Монографія. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2007. – 516.

2. Савченко В.Ф. Стратегічні напрямки економічного розвитку Чернігівської області на сучасному етапі: Монографія. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2007. – 378 с.
3. Михасюк І., Мельник А., Купка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – К.: Атіка – Ельга, 2000. – 591 с.
4. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки. – К.: МАУП, 2004. – 173 с.
5. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2004. – 213 с.
6. Бандурка О.М. та ін. Державне регулювання економіки: Підручник. – Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. – 158 с.
7. Чистов С.М. Державне регулювання економіки. – К.: КНЕУ, 2002. – 208 с.
8. Кирилюк Ю.В. Державне регулювання економіки. – Чернігів, ЧДІЕУ, 2000. – 144 с.
9. Гуревич М.М. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики. – Харьков: Основа, 1993. – 271 с.
10. Савченко В. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку. Кн. II. Регіон. Частина I. – К.: Знання, 1999. – 204 с.
11. Савченко В. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку. Кн. I. Держава. – К.: Знання, 1999. – 306 с.
12. Савченко В. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку. Кн. II. Регіон. Частина II. – К.: Знання, 1999. – 212 с.
13. Мочерний С.В., Єрохін С.А., Каніщенко Л.О., Синишин І.М., Устенко О.А. Основи економічної теорії. – К.: Академія, 1997. – 462 с.
14. Основи економічної теорії / Під ред. Климка Г.Н., Нестеренка В.П. – К.: Вища школа – Знання, 1997. – 742 с.
15. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи. – Т. 3. Макроекономічна політика, прогнозування і державне регулювання економіки / За ред. В.Ф. Беседіна, Н.Ю. Гончар. – К., 1996. – 440 с.
16. Самуэльсон П. Экономика. В 2 т. – Т. I. – М.: НПО Аллон ВНИИСИ, 1992. – 331 с.
17. Беседин В.Ф. Пути повышения сбалансированности плана. – К.: Техніка, 1985. – 200 с.
18. Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 25. – С. 195-207.
19. Постанова Кабінету Міністрів України „Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку і складання проекту державного бюджету” від 26.04. 2003 р. // Голос України. – 2003. – 29 квітня.
20. Беседин В.Ф. та ін. Прогнозування і розробка програм: Метод. посіб. / За ред. В.Ф.Беседіна. – К.: Наук. світ, 2000. – 468 с.
21. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. Осауленка О.Г. –

- К.: Консультант, 2007. – 552 с.
22. Робоча програма з курсу «Державне регулювання економіки», затверджена Вченою радою інституту, протокол №1 від 24 січня 2008 року.
  23. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К.: Либідь, 1999. – Розділ 8.
  24. Стігліц Д. Економіка державного сектора. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
  25. Ходов Л.Г. Основы государственной экономической политики. – М.:Изд-во БЕК, 1997. – 332 с.